

Ecsettel a nyugati hadifogságban

Kiss Sándor naplója

Ecsettel a nyugati hadifogságban

A Magyarságkutató Intézet Kiadványai 22.

Ecsettel a nyugati hadifogságban

Kiss Sándor naplója

SZERKESZTETTE: KÖŐ ARTÚR

Magyarságkutató Intézet
Budapest, 2020

Tanulmányok: Babucs Zoltán, Borvendég Zsuzsanna

Lektorálta: Bognár Zalán

Nyelvi lektor: Ferenczi Gábor

Fotók: Bárdossy László

Térképmelléklet: Jeney János

A szöveg digitalizálását segítette: Köő László

Az MKI szerkesztőbizottsága: Vizi László Tamás (elnök),
Fehér Bence, Katona József Álmos, Kovács Attila, Pomozi Péter,
Virág István

A kötet megjelenését az EMMI támogatta.

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

© Babucs Zoltán, Borvendég Zsuzsanna, Kiss Sándor jogutódja
(Ternyák Ferenc), 2020

Festmények © Kiss Sándor jogutódja (Ternyák Ferenc), 2020

Fotók © Bárdossy László, 2020

Térkép © Jeney János, 2020

Szerkesztés © Köő Artúr, 2020

ISBN 978-615-6117-19-9

ISSN 2677-0261

TARTALOM

Előszó	7
Babucs Zoltán: Művésztanár honvéd gyalogostizti egyenruhában.....	9
Kiss Sándor fogságnaplója	17
Kiss Sándor festményei.....	99
Borvendég Zsuzsanna: A nyugatos hadifoglyok sorsa a kommunizmusban.....	121

ELŐSZÓ

E kötet középpontjában Kiss Sándor rajztanár, tartalékos hadnagy és az ő hadifogsága áll. Naplójának publikálása fontos részét, illetve kiegészítését képezheti a második világháború befejező időszakának bemutatásának; ugyanis a kitelepülésekben részt vettek számára képest eddig csekély számban jelentek meg naplók, memoárok. Napjainkban inkább a szovjet fogság témájának áttekintése áll a korszak kutatóinak célkeresztjében, s a nyugati hadifogságot még részeiben is alig tárták fel. E napló a nyugati hadifogságot feldolgozó további tanulmányokhoz és egy majdani monográfiához nyújthat fontos adalékokat. Fel-tűnő érdekessége, hogy azok a fennmaradt akvarellek is részét képezik, amelyeket a tartalékos hadnagy az amerikai hadifogságban festett.

A naplót egy bevezető tanulmány előzi meg, amely – többek között – bemutatja, ki is valójában Kiss Sándor, a napló szerzője, mikor végezte el a tartalékos tiszti iskolát, mikor kapott másodízben behívót, hogyan lett 1944. év végén a 980. munkászászlóalj szakaszparancsnoka, valamint állomástisztje, s hogyan esett hadifogságba és tért haza. A zárótanulmány, amely bemutatja a nyugatos hadifoglyok sorsát a kommunizmusban – így főhősünkét is –, egyfajta adekvát történelmi ke-

retbe helyezi a naplóíró és sortársainak helyzetét, a nyugaton hadifogságba esettek fogadtatását a kommunisták által uralt Magyarországon.

A napló szövegén semmi olyan módosítást nem eszközöltünk, amely tartalmán változtatott volna. Mindamellet a mai helyesírási szabályoknak megfeleltettük, s ezeknek megfelelően javítottuk, ahol szükség volt rá. Ha a szerző tévesen írt le helységneveket, lábjegyzetben jelöltük a települések hivatalos nevét; ahol a helyzet megkívánta, jelöltük a napló szerzőjének vélhető tévedését. Az eredeti kézirat ceruzával íródott, lapjai az évek alatt megkoptak. Azonban az isteni gondviselés bizonyítéka, hogy egyáltalán megmaradt, előkerült. Az olvashatatlan, hiányos részeket a naplóban jelöltük, és lábjegyzetben felhívjuk rá az olvasó figyelmét, mi az oka a „hézagoknak”.

A naplót kiegészíti egy térkép is, amely mutatja Kiss Sándor tartalékos hadnagy és honfitársai kitelepülésének, vándorlásainak útját, illetve hadifogságuk helyeit; hogy az, aki kezébe veszi e kötetet, ne csak a történeti időben, hanem térben is megfelelően tudjon tájékozódni.

Köszönet a napló kiadásához nyújtott segítségért Kőő Lászlónak, Ternyák Ferencnek és Székely Árpádnak.

Budapest, 2020 novemberében

A szerkesztő

MŰVÉSZTANÁR HONVÉD GYALOGOSTISZTI EGYENRUHÁBAN

BABUCS ZOLTÁN

A naplóíró, Kiss Sándor 1900. május 12-én született a Bihar vármegyei Komádiban, és kortársaihoz hasonlóan mindkét világháború során szolgált egyenruhában. A Nagy Háború utolsó évében tett érettségi vizsgát a hírneves nagyenyedi kollégiumban, ezután hívták be egyéves önkéntesi szolgálatra a nagyváradi 4. honvéd gyalogezredhez. Itt végezte el 1918. május 12. és október 11. között a tartalékos tiszti iskolát, de a frontra nem került ki, mert spanyolnáthában megbetegedett, s az esedékes tiszti előléptetését a háború vége, az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása és a forradalmi zűrzavar elmosta.

Az országgyarapítások időszakában csupán 1940-ben kapott behívót, amikor a június 28-i szovjet ultimátum után Románia mozgósította teljes haderejét, és a magyar hadvezetés is hasonló lépésre szánta el magát. Kiss Sándor hadapród őrmesterként kapott behívót, s a békéscsabai 19. honvéd gyalogezred ikeralakulata, a 49. honvéd gyalogezred törzsének állományában teljesített szolgálatot a keleti trianoni határ mentén Békéscsaba–Újkígyós térségében július 3. és augusztus 17. között. Közvetlenül az erdélyi országgyarapítás előtt leszerelték, így nem volt részese a csókos-virágésős bevonulásnak.¹

Tartalékos hadnagyi rendfokozatát 1941-ben kapta meg. 1944 elején öltött ismét egyenruhát, január 17. és 31. között a derecskei leventeparancsnokságon vett részt tanfolyamon, majd azt követően leszerelték.

Amikor már hazánk földjén dúltak a harcok, a „gépesített tatárjárás” elől 1944. október elején családjával Derecskéről Budapestre menekült. Itt kapta meg újabb behívóját Győrbe. December 30-án a Győrszentivánba beszállásolt 980. munkászászlóaljhoz kapott beosztást mint szakasziparancsnok és állomástiszt. Csapattestével Felső-Ausztriába települt ki 1945 tavaszán, és május 9-én Welsben esett amerikai hadifogságba.

1 A békéscsabai 18. önálló gyalogdandár csapatai – köztük a 19. honvéd gyalogezred és ikeralakulata – csökkentett személyi állománnyal vett részt az erdélyi országgyarapításban. E seregtest ideiglenes állomáshelyei Nagyváradon és a környező településeken voltak, ahol a katonai közigazgatást felváltó polgári közigazgatás 1940. november 26-i bevezetéséig tartózkodtak. Babucs 2020, 37.

Onnan az első szállítmánnyal tért haza 1945. szeptember 17-én. A gyulai 1. számú igazolóbizottság 733/1945. számon megjegyzés nélkül igazolta – számára ekkor ért véget a második világháború.²

Kiss Sándor tartalékos hadnagy naplója a második világháború utolsó fejezetét és a honvédek nyugati hadifogságát tárja elénk. A Szovjetunióba kivitt honvédek és elhurcolt civilek sorsának kutatása ma a történetkutatás egyik kedvelt témája, azonban a nyugaton hadifogságba esett honvédek, leventék és civilek megpróbáltatásai már kevésbé ismertek. E tekintetben célszerű röviden felvázolni a nyugati hadifogság történetét.

Amikor kontinensünkön 1945. május 9-én véget ért az öldöklő világháború, a győztesek katonák és civilek millióit ejtették hadifogságba. Magyarország 1941-es határait tekintve – becslések szerint – hozzávetőlegesen egymillióan szovjet, 300 ezren pedig a nyugati szövetségesek hadifogságába estek, közülük 100 ezren emigrációban maradtak, 230–280 ezren pedig odavesztek. Egykori hadifoglyaink esetében is igaznak bizonyult a régi latin szentencia: „Vae victis!” (Jaj a legyőzötteknek!)

A második világháborúban a hadifoglyokkal szembeni bánásmódról nézve az 1929. július 29-én elfogadott harmadik genfi egyezmény szolgált (volna) zsinórmértékül – ezt nálunk

2 HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum Központi Irattár (Budapest). Kiss Sándor 49134. számú tiszti okmánygyűjtő.

1936-ban iktattak törvénybe³ –, ám azokat a hadviselő felek a saját kedvük szerint értelmezték, és legtöbbször nem tartották be. A konvenció figyelmen kívül hagyása jellemző volt nem csak a németekre, de a nyugati szövetségesekre és a szovjetekre is, akik ráadásul jó ideig alá sem írták az egyezményt, csak 1949-ben.

A Harmadik Birodalom területére visszavonult honvéd alakulatok és kitelepült intézmények 580 ezer katonájából 300 ezren az angolszászok, 280 ezren a szovjetek hadifogságába estek. Miután Dwight D. Eisenhower amerikai tábornok „fegyvertelen ellenséges erőknek” minősítette a magyarokat, az angolok és az amerikaiak 40–45 ezer hadifoglyot adtak át főként a franciáknak, de jutott belőlük belga, dán, holland és luxemburgi táborokba is, annak ellenére, hogy ezen országok egyikével sem álltunk hadban. Az osztrák, délnémet és francia területeken lévő angol hadifogolytáborok (pl. Bruck–Királyhida,⁴ Graz, Klagenfurt) többnyire munka- vagy tartózkodási táborok voltak. Itt voltak a legelviselhetőbb körülmények, ahol a hadifoglyok megfelelő ételmezési és egészségügyi ellátásban részesültek, létesíthettek tábori színházat, alakíthattak zene-

3 Ez volt az 1936. évi XXX. törvénycikk „a hadrakelt seregek sebesültjei és betegek helyzetének javítása és a hadifoglyokkal való bánásmód tárgyában Genfben 1929. évi július hó 27. napján kelt egyezmények becikkelyezéséről.” Magyar Törvénytár 1937, 350–382.

4 A történelmi Magyarország egyik határátkelője. Királyhida volt a magyar oldalon (német neve Bruckneudorf), az osztrák oldal Bruck an der Leitha. Ma is külön települések.

kart, s adhattak ki újságot is. Az amerikaiak a bajor és osztrák területen hadifoglyokat adtak ki munkavégzésre a helybéli gazdáknak, akik ezáltal élelmezésüket feljavíthatták. A sebtében felállított gyűjtő- és elosztótáborokban (pl. Bad Kreuznach, Büdesheim, Bretzenheim) a szabad ég alatt, embertelen módon zsúfolták össze a hadifoglyokat. Az angolszászok később a német katonai épületeket, táborokat használták fel erre a célra, rosszabb esetben sátrakban vagy fémbarakkokban helyezték el a foglyokat. Német és osztrák területen többtucatnyi helyen voltak magyar hadifoglyok, így pl. Pockingban, Linzben és Welsben. Ugyanígy Dániában is, a Fanö-szigeten, s Belgium területén, Antwerpenben, Namurban és Ostendében.

A nyugati szövetségesek egy része nem volt külön b a szovjeteknél, kifosztották a hadifoglyokat, megalázták emberi méltóságunkban, és rabszolgamunkára kényszerítették őket. Bár az amerikaiak és az angolszászok nagyjából betartották a genfi egyezmény hadifoglyokra vonatkozó előírásait, ez már a franciák esetében kevésbé sikerült. A dieppei hadifoglytáborban történt meg, hogy a kegyetlen algériai és marokkói örök ferde hajlamaik kiélésére éjszakánként az őrizetükre bízott 14–16 éves leventék közül többeket megerőszakoltak. A francia fogságban lévők jártak a legrosszabbul, az ottani hadifoglytáborok kegyetlenül hírhedtek voltak (pl. Mailly le Camp, Poitiers, Romilly sur Sein), ugyanis a francia őrszemélyzet a lakossággal karöltve a hadifoglyokon állt bosszút személyes sérelmeiért. Nem csoda, hogy sokan közülük inkább a francia idegenlégióba jelentkeztek, csak szabaduljanak onnét.

A nyugati hadifogságba esett magyarok közül kb. 20 ezren haltak meg, s nagyjából 100 ezren választották a kényszerű száműzetést, és nyugaton maradtak. Európa nyugati részéből 1945 nyara és 1946 vége között tértek haza a hadifoglyok, akik másodrendű állampolgárok voltak a kommunista Magyarországon, és évtizedeken át viselték a „nyugatos” szégyenbélyeget.⁵

5 E fejezethez felhasználva: Magyar Törvénytár 1937, 350–382.; Babucs 2015, 8.; Bognár 2017; Bús–Szabó 2013, 15–62.; Nyári 2018, 19–47.; Ravasz, 248–250.; Sipos–Ravasz 1997, 142–144.; Szabó (2005) 383–387., Szabó (2018) 167–243., Tarcai (1992)

IRODALOM

- Babucs 2015.** Babucs Zoltán: Hadifoglysorsok a második világhégés végén és utána. *Magyar Hírlap*, 2015. május 8-i szám.
- Babucs 2020.** Babucs Zoltán: *Hazatért Nagyvárad! (1940. szeptember 6.)* Heraldika Kiadó, Budapest, 2020.
- Bognár 2017.** Bognár Zalán: GULAG, GUVPI, „málenkij robot”. Magyarok a szovjet lágerbirodalomban. Magyar Napló, Budapest, 2017.
- Bús–Szabó 2013.** Bús János – Szabó Péter: *Béke poraikra III. Dokumentum-émlékkötet a második világháború nyugati hadműveleti területén és a nyugati hadifogságban meghalt magyar katonákról.* Zrínyi Kiadó, Budapest, 2013.
- Magyar Törvénytár 1937.** *Magyar Törvénytár. 1936. évi törvény-cikkek.* Franklin Társulat, Budapest, 1937.
- Nyári 2018.** Nyári Gábor: *Menekültek az új hazában. A német és osztrák területeken élő magyar emigráció története 1945–1956.* Unicus Műhely, Budapest, 2018.
- Ravasz.** Ravasz István: Magyarország és a Magyar Királyi Honvédség a XX. századi világháborúban 1914–1945. Püldo Kiadó, h. n., é. n.
- Sipos–Ravasz 1997.** Sipos Péter – Ravasz István (szerk.): *Magyarország a második világháborúban. Lexikon A–Zs.* Petit Real Könyvkiadó, Budapest, 1997.
- Szabó 2005.** Szabó Péter: Hadifogság a II. világháború alatt és után. In Ravasz István (szerk.): ... *És újfent hadiidők! 1939–*

1945. *Avagy a „boldog békeidők” nem térnek vissza.* HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum – Petit Real Könyvkiadó, Budapest, 2005.

Szabó 2018. Szabó Péter: *Keleti front, nyugati fogság. A Magyar Királyi Honvédség a második világháborúban és azután, 1941–1946.* Jaffa Kiadó, Budapest, 2018.

Tarcai 1992. Tarcai Béla: *Magyarok a nyugati hadifogolytáborokban.* Kötés Kereskedelmi és Szervező Kft., Budapest, 1992.

KISS SÁNDOR FOGSÁGNAPLÓJA

Wels, 1945. május 27-én este. Mivel az a kis füzetem, amibe idáig lejegyeztem úgyszólván minden velem megtörtént eseményt, a sok hercehurcában tönkrement, elhatároztam, hogy letisztázom, és így az megmaradhat. Nem tudom, hogy végre tudom-e hajtani, amit most elhatároztam. Nem tudom, hogy lesz-e elég erőm, hogy újra végigéljem a megtörténtekeket.

Most is előttem van a szép és csinos kis otthon, amit elhagytam. Ott a hú és okos asszony, a kedves és szép gyermek, szemem fénye, életünk minden aggodalma és értelme. Az otthon édes melege, a szerető jó asszony képe fél éve lebeg előttem a távolból. Fél éve semmi biztos adat arról, hogy a pesti ostrom alatt megmaradhattak-e? És ha megmaradtak, akkor nem haltak-e éhen, mert nem volt elég élelmiszerük. Nagyon nehéz szívvel hagytam el őket Budapesten azon a terhes és súlyos decemberi napon, amikor a menekülés után el kellett szakadnom tőlük. Akiket legjobban szerettem, otthagytam őket nővérem, húgom és kisleánya körében, a teljes tudatában annak, hogy én nagyon kevés valószínűséggel láthatom őket viszont ismét. Budapestre

október 6-án este érkeztünk és a [...] ¹ fogadott be bennünket. Onnan Némedy Gábor vasúti főmérnöknel laktunk egy hétig. Itt sikerült szintén menekült testvéreimmel felvenni a kapcsolatot, és velük Dezső Laci unokaöcsémnél húztuk meg magunkat. Talán később részletesen leírom az egész menekülésem történetét, és a megfelelő eseményeket. Talán a napló írása folyamán egy személlyel való beszélgetés kapcsán kezdek majd bele, így érdekesebb lesz.

Nagyon kérem azt, akinek a kezébe kerülne a füzet, ami talán legtitkosabb gondolataimnak kifejezője, hogy ha valami történne velem, és ez a füzet megmaradhatna, talán valami csoda folytán, úgy juttassa ez a füzet el annak az asszonynak, aki a feleségem, jó-ságos asszonyom, szerető gyermekeim édesanyja, nekem hűséges élettársam volt. Itt is jelzem a címét: Kiss Sándorné (Bérczi Ilona), polgári iskolai tanárnő, Gyula. Békés megye volt állami polgári leányiskola.

Ha tehát ez így történne, Isten áldása legyen rajta és kicsi leányomon. Tartsanak meg ők engem jó emlékezetükben, s ha érdemes voltam, szeressenek engem továbbra is úgy, mintha élnék.

Welsben, Oberdonau kerületben amerikai fogságban vagyok. Sok sorstársammal várjuk azt az időt, mikor a határok megnyílnak, és visszatérhetünk oda, ahol a mi elhagyatott otthonunk volt.

Hallatlanul megszépülve látjuk a régi, kedves, meleg, elhagyott otthont. Visszaemlékezünk a boldog, csendes és munkás napok-

1 A kéziratban a szó olvashatatlan.

ra. Visszaemlékezünk a ragyogó időkre. A gonddal teli napokat is megemlítem. Visszaemlékezem a szerelmes órákra, azokra a percekre, amit a legnagyobb boldogsággal nyújtottunk egymásnak. Az az otthon messze van, nemcsak hogy messze van, hanem az az otthon nincs is. Feltétlenül elpusztult a háború forгатágában. Emberi számítás szerint ott nem sok maradhatott meg.

De most jöjjön az, amiért hozzáfogtam az íráshoz. Írom le az eseményt ott, mikor útra keltem, és megindult a kálvária folytatódása.

A Pesten töltött idő alatt folyton kísértett, és nyugtalanított a katonai bevonulás kérdése. Minden plakát egy-egy intő jel volt. Az egyikre nem, a másakra be kellett vonulnom. Majd jött a másik, amelyik visszavonta az előzőt, de a végén csak megjelent visszavonhatatlanul az, amelyik aztán elszóltott.

A pesthidegkúti vonulási csoporthoz kellett Hűvösvölgyben jelentkezni. Rengeteg ember és rengeteg összevisszaság az egész vonalon. Hajnalban indultam. Elbúcsúztam a síró asszonytól és gyermekektől, és mentem ki. Egy hétig mindennap visszaengedtek. És mindennap egy újabb idegpróbát kellett kiállni a búcsúzkodás miatt. Végre csak eljött a vége ennek is. A mustivó katonai tisztviselők, akik zavaros agyukkal alig tudtak a sok ezer emberrel elbírní, végre reánk kerítették a sort, és megadták a beosztást, és elirányítottak Tatára bennünket. Tehát utoljára kerültem haza este, hogy másnap reggel aztán végre elszakadjunk egymástól.

Most is, mint minden este Pesten tartozkodásom alatt, be mentem 7-kor a vendéglőbe, hogy a feleségem előtt bevallott és be nem vallott fél liter kis boromat megihassam. Sorba álltam a

pult előtt, és megittam a kocsisok, urak és munkások között azt a kis bort. Aztán a koromsötét estében, mert állandó légó² volt már akkor, felmentem a Ráday utca 31. számú lakásba, és egytűt voltam még egyszer a családdal. Pakoltunk.

Megmaradt kis vagyoni roncsomból magamhoz vettem azt a pár rongyot, amit magammal akartam hozni. Az akvarellkészletet csak beraktam, magammal hoztam. Itt vettem hasznát, ha ugyan erről még lehet komolyan beszélni, mert minden csak relatív. Nem tudom, van-e értelme valaminek egyáltalán.

Fázósan dideregve feküdtem le és bújtam össze feleséggel, kisleánnyal, mert tudtam, hogy nagyon hosszú útra indulok. Nem sokat aludtam. A szokásos esti imám után még szólt a rádió. A nyilas propaganda szórta a boldogító ígéket. Az indulók és értelmetlen beszéd után (az ellenség ott volt ante portas³) felcsendült az ismert alt énekesnő abschieddala.⁴ Aztán befogott a csend, reggel fázósan öltöztem. Feleségem szintén. Csupa könny és sírás. Magam is sírtam, mintha csak temetésre indultam volna. Később valami dacféle vett rajtam erőt. Talán azért, hogy a búcsú perceire maradjon erőm. Azt hiszem, azt mondtam, hogy ezt most minden férfinak kötelességszerűen teljesíteni kell. Aztán kimenetnél az előszobába lehúztam a jegygyűrűmet, és átadtam a feleségemnek azzal, hogy ha tudja, őrizze meg. Fájdó és keserves csókolódzás. A gyermeket még egyszer magamhoz szorítottam.

2 A légotalom rövidítése

3 Az ellenség ott volt a kapuk előtt.

4 búcsúdál

1. kép. Kiss Sándor festés közben

Belenézni még egyszer abba a két szomorú, könnyes szembe, az asszony szemébe, ami máskor annyi örömet és boldogságot adott. Aztán visszaküldtem őket, a sírókat, akiknek fáj a szívkük, fáj a lelkük, és nagyon keservesen szenvedtek, mint magam. Egyedül maradtam. Le a lépcsőn, ki a vasúthoz. A Keletihez, s onnan indultam el az utamra.

Bármennyire is fáj minden, míg a villamos döcögött velem, eszembe jutott, hogy nem tartom elég lovagiasnak azt, hogy a magyar férfiakat egymás után rabolják el a családtól. Pesten magukra maradtak az asszonyok és a gyermekek. Teljesen kiszolgáltatva az ellenség kényére és kedvére. Így láttam és így gondoltam akkor. A pályaudvaron talán magam voltam az első azok közül, akiket már Pesthidegkútról, legalább látásból, ismertem. Ott egy zászlóssal beszéltem, aki Németországból jött haza. Páncélosképzésen volt ott. Megkínált jó finom borral, majd lassanként szállingóztak a tisztek, és most átadom a szót a régi naplónak, hogy az arra frissen rögzített sorok újra életre keljenek.

1944

December 20. Szerda délelőtt 11 óra. A gyülekezés hosszan megy. Szakad az eső. Beszállás a zsúfolt vonatba. Indulás 3 órakor, Tátára érkezés este későn. A váróteremben, ahol alig van világítás, hideg van. Ablak nincs. Tanakodás. Késő van ahhoz, hogy a lakatanyát felkeressük, végre egy tiszt bemegy, és kocsival jön visz-

sza, amin a tisztai poggyászt vitetjük be a városba. Hosszú út az ismeretlen sötét utcákon, végre beérünk a laktanyába, ahol nincs hely. Volna ugyan egy sarokféle, amit egy őrnagy megjelölt számunkra. Szalma is volt benne. Mindössze idáig ruszinok laktak benne. Természetes, nem mentünk bele ebbe a helyiségbe. Még nem voltunk hozzáédzve. Visszamentünk a vonathoz, és a váróteremben kínlódtunk reggelig.

December 21-én jelentkezésünket reggel nem fogadják el. Menjünk el Bezibe, mert az I/1. gyalogezred Tatáról odament. Ezzel itt nem is tudtunk mit kezdeni. Innen tehát menni kell. A vonatról még az éj folyamán levelezőlapot írtam, de nem hiszem, hogy azt otthon megkapták volna.

Az „Eszterházyban” ebédeltünk. Igen jó ebéd volt. Nagyszerű disznópecsenyét ettünk. Három deci bort is adtak inni. Délután a megbeszélés szerint autókkal mentünk volna Győrbe, hogy onnan megközelítsük Bezit. A német katonai autókat egy őrnagy igazította el. Délelőtt mindent ígért, hogy ad kocsit, amelyik Győr fele megy, de délután csak egypár ember tudott felkapaszkodni olyan kocsira, amelyik Komáromba ment. A nyilas urak autókkal cikáztak, minden kocsin levágott fenyők voltak. Karácsonyra vittek valahová. Valaki érdeklődött, mibe kerül egy fa, 300–350 pengőt mondanak egy fáért. Tehát nagyon szépen kereshettek azokon a fákon, amit az útközbeni kertekből vagy parkokból csentek el. Nem is álmodtunk arról, hogy valakit felvettek volna autóikra, bár látták, hogy bevonuló tisztek vagyunk. A német őrnagy is intett feléjük, hogy ezeket a kocsikat is igénybe lehet venni. Végre az

egyik beöltözött tiszt revorverrel helyet csinált magának és még jó pár társának, s azok el is poroztak az úton. Eljött az este. Az egyik tiszttársunk tudott egy helyet, ahol éjszakára meghúzódhattunk. Ez egy kocsmahelyiség volt. Bár tárva volt az ajtó az udvarról, az esti félhomályban bementünk. Jó öreg, magyar ember volt a kocsmáros. A hátizsákból elővettünk egyet s mást és ettünk. Egy-egy fröccsöt ittunk meg. Meleg volt a helyiségben, és jólesett a napi [...] ⁵ után az, hogy tető alatt voltunk. Pár pohár bort ittunk meg. Itt ismerkedtem meg Mihalovics László hadnaggyal és Marton Lászlóval, akikkel a későbbi események folytán ugyan szétváltunk, de később ismét összekerültünk. Este folyamán egyik társunk, egy pesti úr nagyszerű bűvészmutatványokkal szórakoztatta a társaságot. Valami pesti amatőr bűvészkлубnak volt a titkára. Nagyon sokat tudott, nagyon szellemes kártya-, kendő- és egyéb mutatványokat láttunk tőle. Lefeküdtünk aztán a padlóra, és ki hogy tudott, aludt reggelig. Nem mindenkinek sikerült ez.

December 22. Reggel nagy nehezen sikerült autót fognunk. De részletekben tudtunk csak német katonai kocsikra felülni. Nem volt annyi hely, amennyire szükség lett volna. A kocsin elég hideg volt. Ács közelében egy major mellett rakott le a kocsi bennünket azzal, hogy ő most tovább nem megy. Az útra kerültünk tehát. Várhattunk a csikorgó hidegben a következő kocsit, ami 1½ óra után meg is érkezett, és fel is vett bennünket. Természetes, hogy

5 Az eredeti szövegben olvashatatlan bejegyzés.

már akkor is össze voltunk fagyva, amikor Ácsnál letett az előbbi kocsi bennünket. Még jobban fáztunk aztán a nyitott autóban. Kemény hideg volt, és a szél beretválta az arcot. Lehúzódtam, amennyire csak tudtam a kocsiban, hogy a szél ne érjen. Nem sikerült úgy, ahogyan szerettem volna. Végre a győri agyonbombázott gyárvároson keresztül beérkeztünk Győrbe. Sok év előtt, a IV. Károly puccskísérlete alkalmával voltam Győrben először. Azóta nagyon megkopott, és örült forgalma lett mostanára. Egy másodrangú vendéglőben egy levest és darástésztát ettünk. A kiadott ételért azonnal fizetni kellett. Fő az elővigyázatosság. Nehezen jött el az este, amikor 8 óra körül a győri vasútállomásról indulnunk kellett volna Bécsbe. A pályaudvaron sokáig vártuk a vonatot. Közben előbb kis, majd nagy riadó volt, mégpedig elég komoly riadó. A peronról utazásunk irányában, a távolban egymás után ereszkedtek le a sztálingyertyák. Vöröses fényük nem volt valami biztató. Távoli robbanások moraját hallottuk. Végre, miután tudomásunk szerint Kónyt bombázták, vége lett ariadónak. A vonat elindult velünk Enese felé. Fűtés a kocsinkban nem volt. Így nagyon fáztunk ismét. Enese állomásra éjjel 11 órakor értünk be. Ahogy a vonatból leszálltunk, láttunk közeli és távoli majorokat égni. Innen a hideg éjszakában és a sötétben 4 kilométeres utat tettünk meg Bezibe. Szerencsétlen falu lehet ez a község. Kicsi, talán egy-két sor az egész. Ez lenne az I/1. gyalogezred mostani tartozkodási helye? Nem akartuk hinni. A sötétben bolyongtunk jobbra-balra, végre egy csendőrzárórral talákoztunk, aki egy szörnyű helyre vezetett, hogy az éjszakát ott töltsük el. Gazda nélküli, elhagyott ház volt. Egyes ajtója úgy volt megoldva,

hogy középen két felé volt vágva. Nyáron tehát az ajtó alsó részét becsukták. Így az aprójóság nem mehetett be a konyhába. Télen ellenben ez nem volt kellemes, mert szokásos két hely helyett három helyen jött be a hideg. Katonák heverték a két helyiségben, piszkos, tetves szalmán. Ekkor Vezér Sándor főhadnaggyal, aki szintén civilben vonult be az udvarról, marék jeges szalmát hoztunk be, arra ültünk a katonák közé a földre. Alvásról szó se lehetett, mert nem volt ehhez hely, aztán meg, ha lett volna is, állandóan jöttek-mentek ki a katonák, mert állítólag a hasuk ment. Hideg volt ebben a helyiségnek csúfolt akolszerű konyhában, de a hideg mellett olyan fertelmes bűdös volt, hogy arról jobb nem is beszélni.

23-án reggel indulás vissza Győrbe. Ez a nap a házassági évforduló napja. Minden évben ilyenkor már megvettem a kedves, szép ciklámot, és az ebédnél ezzel köszöntöttem feleségemet. Most vajon, édes, eszedbe jut-e neked a házassági évforduló? Reggel a fagyos hidegben meg kellett borotválkozni. Aztán felmentünk a parancsnokságra, az osztott úgy el bennünket, hogy én Győrbe kerültem jó pár társammal együtt. Ott álltunk a fagyos hidegben a parancsnokság előtt. Odaért éppen egy fogházőr, aki egyik bírónak hozott levelet Pestről. A meghagyása volt benne, de mint megtudta, talán nem volt érvényes. A fogságőr a levél átadása után útbaindult vissza Pest felé, de én azt hiszem, hogy ő már nem mehetett be Pestre. A körülrzés már ekkor folyamatban volt. Nagyon-nagyon fázom kint az utcán, a parancsnokság előtt. Szegény kis Iluskám, most van dél, most álltunk az oltár előtt, dél van.

Ilyenkor milyen boldog, meleg ünnep volt a lelkemben, s most, szegény kis Babukám, vajon mi lehet veletek. Kenyeret kérek a GH.-tól,⁶ hogy a magam adagját tartalékolni tudjam. Megyünk már újra az útra, kezünkben a papír, visszairányítva Győrbe. Az úton egy kocsit fogadunk, hogy a csomagokat vihesse. Megálltunk egy útszéli ház mellett, és ott a hóesésben ebédeltünk. Esküvői évfordulói ebéd. Kint az országúton.

Elérjük Enesét, és a bécsi műúton nagy sokára fogunk egy német autót, amely aztán bevisz bennünket Győr külvárosába. Hideg volt ezen a kocsin, és alig tudtam a kalapom mélyebbre húzni, mert a szél majd elvágta a fületem. A külvárosban lassan haladtunk befelé, mert a csomagjainkat is cipelni kellett. Útközben az a bajom, amelyet a menekülésnél Szajolban szereztem, óriás fájás jelentkezett a szegycsont alatt. Meg kellett állnom, mert mozogni sem bírtam, szinte elhomályosodott előttem minden, és jó darabig álltam nekitámaszkodva egy templom falának. Lassan tértem magamhoz, egy tisztársam kivette kezemből a pakktáskát, és vitte egy darabig magával. Majd újra megindultam, jobban lettem. Bár később még sokszor éreztem ezt a furcsa, különös érzést. A Hungária Kávéházban ütöttük fel tanyánkat. Itt kaptam egy parancsot, hogy nézzek utána a kath. körben⁷ való [elhelyezésnek].⁸ Egy zászlóst kellett felkeresnem, és ez adott helyet ne-

6 GH.: gazdasági hivatal

7 Feltételezhetően a katolikus kör rövidítése

8 A kéziratban megjelölt szó nehezen olvasható. Feltételezhetően ez van odáírva.

künk a bakák helyén, akik karácsonyi szabadságra mentek haza. Légvédelmi tüzerek voltak ott beszállásolva, a szabadságon levők fekhelye üres volt. Két pokróc a földre hintett szalmán. De hideg nem volt. A kath. körben a nagy teremben voltunk tehát, mellette volt a kör étterme, ahol lehetett vacsorát kapni. Kevés bort is adtak. Mátraházy hadapród volt mellettem, ez egy gyulai fiú volt, ő rám ismert, és vele tudtam beszélgetni a gyulai dolgokról. Pesten volt tisztviselő, kevés pénze volt, én adtam neki 10 pengőt kölcsön. Később ez a fiú beteget jelentett, majd visszazökött Pest felé. Sorsáról semmit nem tudok aztán. Eltűnt, vagy sikerült neki visszamennie Pestre. Nem tudom, mi lett vele. Éjjel jól aludtam.

December 24. Karácsony napja. Ma lesz a szenteste. Otthon és család nélkül. Délben jó ebéd volt a kath. körben. Gulyásleves és finom sertéssültet kaptunk. Előtte adtak sört, és utána bort is ittunk. Estefelé a karmelita templomba mentünk éjféli misére. Estefelé tartották. A fényes, csillogó gyertyák fényében itt láttam az én szeretteim arcát. Fájdalmas és szomorú karácsonyeste volt. Nagyon nehéz volt ott lenni, mert az idegeim felmonták a szolgálatot; és sírtam, amikor a „Stille nacht heilige nacht” és a „Mennyből az angyal” melódiai felcsendültek a kóruson. Hulltak a könnyeim, de nem csak nekem. Soha még annyi síró embert karácsony estéjén nem láttam, mint ebben a templomban. Utána a Baross vendéglőbe mentünk, itt vacsoráztunk. Mikor jöttünk hazafelé, légiriadó volt. Ezt az estét sem hagyták hát békében. Egy városi ház kettős mélységű pincéjében voltunk a riadó alatt. Az ütegek lőttek, de bomba nem hullott. Innen visszamentünk a

kath. körbe a szállásunkra. Este a tisztek összegyűltek egy terem-
be, és ott beszélgetés volt. Pohár feketével és borral kínáltak itt
bennünket. Majd aludni tértünk volna, de egész éjjel nem tudtam
aludni. Végig fent voltam, és velük, a családdal voltam gondolat-
ban. Azt hiszem, akkor lehetett a legnagyobb bajban az elhagyott
család, mert talán éppen akkor zárták körül Pestet. Reggel, szerda
óta, meg tudtam mosdani meleg vízben.

December 25. Az egész nap csendes elmélkezéssel telt el. Sertés-
húst kaptunk ismét. Győrújfaluba kellett egy csoportnak útbain-
dulni?

December 26-án délelőtt indultunk el gyalog. Kb. 4–5 kilométer-
re van Győrtől ez a kis falu. Itt Vezér Sándor főhadnaggyal voltam
egy szobában. Tüskés varrónőéknél kicsi kis parányi szoba volt.
Konyha nem volt benne. A mellette lévő, még kisebb varrószo-
bákályhája fűtötte úgy ahogy, de mégiscsak megvoltunk ott. Délben
kaptuk az első ebédet a katonaságtól, 20-ától 26-áig most először
adott élelmezést a katonaság. Babgulyás volt. Jó és finom étel volt.
Az udvaron felállított konyhán főzték egy kádban. Ott az udva-
ron ettük meg. Egy padlásfeljáró-lépcsőre tettem a csajkát, és úgy
ettem. Délután a varróleányok, akik igen szíves és kedves népek
voltak, egy jó csajkát adtak. Volt tehát már edényem is, amiből
enni tudtam. Azt a marhahúst, amit zsírban tartottam, csak este
fogyasztottam. Délután fát lopni mentünk. Fűrész- és baltát vit-
tünk ki Vezér Sándor főhadnaggyal és pár tisz- társaságában, és
egy kis patak mentén lévő fasorból akácfát vágunk ki. Vállon vit-

tük haza. Csak így tudtunk magunk számára tüzelőanyagot biztosítani. Vezér is, én is egy-egy sezlonon⁹ aludtunk. Az enyém rövidebb volt, de azért még csak valamit aludtam. Takaróm a bundám volt. Ruhástól aludtunk, mint eddig mindig. Ezt is meg kellett szokni. Hiába fűtöttünk, az egyes ablakú varroda már lefekvésre csikorgó hideggé vált. Lapot írtam haza itt is, mint Győrből is, de este megtudtuk, hogy hiába. Németek jöttek és újságolták, hogy Pest körül van kerítve. Semmi hír Ilusról. Posta már nem jár. Mi lehet most szegény családommal? Sokat voltunk ismét fenn, nem tudtam aludni, velük kínlódtam szendergésemben. Reggel ismét a háziak szívességéből tudtam rendesen mosdani.

December 27-én irtó hideg van kint. A kútban a víz be van fagyva. A karpaszományosok, akik kint egy kamarában magyar katonákkal aludtak, tetűt találtak. Tehát az első rém már itt van a láthatáron. Vezér Sándor hadnagy bemegy Győrbe sorsunk felől érdeklődni. Meleg szobában várom a délt. Délben gulyást adtak. Elég jó volt. Délután megint hírt kaptunk a faluból. Édes kicsi Iluskám, drága Babuskám, nagyon nehéz szívvel gondoltam rátok. A háziak kedvesek és jók voltak hozzánk. Este egy német hadnagy szállt be ehhez a házhoz. Ott vacsorázott a konyhában, ahol mi is beszélgettünk. Olyan menüt evett végig, hogy rossz volt nézni. Húsok, terítékbecfőttek. Elhívatott a századából egy igen ügyesen játszó harmonikajátékos, aki igen nagy művésze volt a játéknak.

9 heverő

Tudott szépen magyar dalokat is játszani. Pálinkával kínált a német tiszt. De az evése, a vacsorája rendkívüli volt. Ivott, evett összevissza, és a beszélgetéséből látszott, hogy ők még mindig, illetve hogy ő még mindig bízik a háború győzelmében. Nem úgy a zenész, az világhíres ember volt. Különböző államokban járt. Mint ő maga mondta, ő ismeri más népek kultúráját és művészetét, életét. A tiszt határozottan „Hitlerjugend”¹⁰ nevelésű ember, aki vallja és éli is a „Deutschland, Deutschland über allest.”¹¹ A muzsikus már tudta, hogy a háborút Németország elveszítette. Sokáig fent voltunk, végre lefeküdtünk a hideg szobában.

Reggel, 28-án, december. Ismét falopás, délben káposztát adtak. Visszafelé jövet a kocsmába mentünk. Sorba állt a sok katona, de Vezér Sándorral mégis csak hozzájutottunk egy-egy fél liter finom borhoz. Azután egy csapat elsőrendű felszereléssel, remek téli sapkákkal és bekecsekkel menetelt Németország felé. Csupa fiatalember. Ezeknek a fronton kellene lenni, ha komolyan vennék a háborút. Kulacsot vettem a katonáktól. Este ismét muzsikáltak a németek. Mondta a tiszt a háziaknak, hogy holnap megy a frontra és a „Senki földjéről” majd hoz nekünk egy disznót a szíveslátásért. Tehát az én hazám ezeknek a „senki földje.” Estefelé megtudtuk, hogy a beosztás megtörtént. Győrszentivánba fogok menni. Ott leszek a 980. rögtönzött munkásszázalóhoz beosztva.

10 A Nemzetiszocialista Német Munkáspárt ifjúsági szervezete volt.

11 Németország, Németország mindenek felett.

A háziak délután a szennyes ruháimat kimosták, és még gondosan be is vasalták. Igazán kedves és jó emberek. Kenyér-sütés volt, friss kenyeret adtak és friss meleg tejet.

December 29-én elbúcsúztunk a kedves háziaktól, és visszatér-tünk gyalog Győrbe. Az út mentén ott voltak felállítva a flakkok,¹² várták az ellenséges gépeket. Sok volt a mezőn szerteszéjjel.

Győrben a Raab üzletben volt a dandár GH. hivatala. Itt kiadták a zsoldot. Aztán ebédelni mentem a kat. körbe. Me-net közben láttam az utcán Kovácsnét, volt gyulai tanárnőt és leányát. Nem szólítottam meg őket. Ugyancsak találkoztam Pánczél főjegyővel. Győrbe jött át, mikor a plakát Pesten megjelent. Persze a bevonulás előtt jött át Győrbe, panaszkolta, hogy ide ájtött a bevonulás elől, és most itt ragasztották ki a plakátot, hogy be kell vonulnia. Ugyancsak találkoztam Mayer fényképésszel is, az is idemenekült. Este aztán találkoztam Mi-halovics László hadnagy társammal és Martonnal, aki szintén Gyórszentivánba volt irányítva. Ők a hadtestnél voltak szállva. Én is oda kiszálltam velük éjszakára, hogy reggel indulhassunk ki Gyórszentivánba. Ott vacsoráztunk a hadtest étkezdéjében. Aztán bementünk oda, ahol az éjszakát töltöttük el. Valami apácarend nagy és modern épületében volt a hadtest székhelye, és ennek tornatermében két tiszt között matracon aludtam. Hideg volt itt is.

12 A légvédelmi lövegek német rövidítése.

December 30-án reggel korán indultunk Győrszentivánba. A vonat már akkor csak Győrszentivánig járt. Utas kevés. Hamar befutotta a 9 kilométert a masina, és megállt estig egy kis faluban. Sokkal jobb benyomást keltett a falu vonat felől eső része, ahol inkább villaszerű kis házak voltak. Bementünk és megkerestük a parancsnokságot. A 980. zászlóalj irodája a főjegyző ebédlőjében volt elhelyezkedve. Boros István zászlós volt a parancsnok, és Wittner Antal zászlós a segédtsízt.

Fiatal emberek, nem értettem, hogy ilyen fiatal tiszteket tettek meg parancsnokoknak. Éppen szervezés alatt volt és rendezés alatt is volt a zászlóalj, mert ők is nemrégiben érkeztek meg Győrszentivánba. Lassan alakult ki itt minden.

Egyelőre még zavaros volt előttem minden. A cukrászdában volt a gazdasági hivatal. Itt meleg volt, ide hoztuk el délben az ebédet. Nagyon ízlett az ebéd. Jól és bőségesen főztek. Délután nagy tragédia ért. Az a kis pokrócom, amit magammal hoztam, eltűnt az előszobából, ahol csomagjainkat leraktuk. A cukrászok előszobájába sok német katona is bejárt, mert szállást csináltak azok is a faluban. Sajnáltam a kis pokrócot, mert a kis Babukámra emlékeztetett. Őt takargattuk vele mindig. Még nagyobb baj, hogy benne volt a kis csomagban a negyed kiló dohányom is, azt is sajnáltam. Bár mindent elköttem, eltűnt nyomtalanul. Ebéd után mindannyian elindultunk szállást csinálni magunknak. Az állomás közelében egy kéményseprő mesternél találtam egy ágyat. Ketten elfértünk benne, és ott maradtunk.

December 31. Reggel jó meleg vízben mosdottunk meg a kéményseprő legény szobájában. A kéményseprők rendes emberek, de egy szobában aludtunk velük, ez számunkra nem volt kellemes. Az asszony egy kicsit nyavalygós nő volt, az ura meg néha rá-rá mordult. Tehát Györszentivánban fogjuk eltölteni a szilvesztert. Sohasem volt otthon a szilveszter családi esemény, sohasem mentünk el sehová sem. Gondoltam haza, furcsán éreztem magam.

Még egyelőre semmi foglalkozást nem adtak.

A kéményseprőt Zahunveniczkynek hívták, az asszony édesapának szólította, amin Mihaloviccsal sokat mulattunk. Délután megadták a bevonulást. Holnap talán már ki is kell menni a terepre, ahol árkokat kell ásni a századnak. Estefelé véletlenül letörtem a villanykapcsoló gombját. Nem vették észre, én meg bölcsen hallgattam. Olyan bedugós kapcsoló volt. Visszahelyeztem a helyére, és mikor a háziak meggyújtották, a kezünkben maradt. Kis öröm a sok között. Nem sokáig maradtunk fenn. Lefeküdtünk. Nehezen jött álom a szememre. Éjfél tájban nagy robbanásra ébredtünk. Azt hittem, jön az orosz, mert már délután lehetett látni, hogy a faluból is menekülnek. A németek üdvözölték az újévet. Annyi éles lőszert lövöldöztek el, hogy egy ezredet meg lehetett volna vele verni.

1945

Január 1. Ma voltam kint először a terepen. A 222/9. század parancsnoka lettem. A műszaki vezető tiszt megmutatta a munkát. /\ / formában ásott gödör volt megkezdve, ezt kellett folytatni tovább.

A század emberei öreg, csendes, beteges emberek. Nagyjából civilbe öltözött, gyenge ruhás emberek. Bakancsuk is gyenge. A föld kemény és igen kavicsos. 60 centiméter és fagyban alkalmatlan, rossz szerszámokkal dolgoztak. Csákány kevés, az is gyenge és életlen. Nem voltam rosszkedvű, hideg sem volt nagy, így a délelőtt eltelt.

Január 2. Nagy szél volt, és igen hideg, kint szenvedés volt a munka, úgy az embereknek, mint nekem. Nagyon nehéz napom volt. Gondolataim mindig egyre hazaszálltak, hol az elhagyott otthon, hol pedig a pesti elhagyott család állt előttem. A hidegben az emberek kórókúpokat tüzeltek el. Ott némi enyhülést éreztünk.

Január 3. Kellemes nap volt. A századnál reggel egy német gyalogsági bundás sapkát kaptam kölcsön. Egész betakarta a fülemet is. Estére aztán a lakáskérdés megoldódott. Erki vasutasékhöz, egy pompás szép szobába kerültünk. Mihalovics is, én is egy-egy sezlont kaptunk, huzat nélküli paplan és a bunda elég jó volt takarónak. Gyönyörű kis gondozott, villaszerű épület. Jó kályha. Végre egy igazán rendes helyre kerültünk a sok hányadtatás után. A torkom fáj egy kicsit este. Lehet, a tegnapi vad szél

ártott meg neki. Édes Iluskám, kicsi kislányom, Isten segítsen meg benneteket! Írtam ismét levelezőlapot is. Hogy elmegy-e, nem hiszem.

Január 6. Azóta mindennap kivonulás. Hideg, keserves napok, de minden megy. Kint mindig nagyon fázom. A lábam fázik nagyon. Vékony a cipőtalp, nem bírja már. Este viszket a lábujjam. E napokban ismerkedtem az új környezettel. Parancsnokunk fiatal zászlós, kedves bajtárs. Civilben Ózdon tanító. Megnyerő, kedves modorú ember. A segédtiszt, Wittner keményebb fából van faragva. Bajtársias, ketten igen jóban vagyunk. Azt hiszem, az emberekkel össze tudok melegedni. A GH.-hadapród ideges ember. Klauz Sándor. Állandóan rágja a körmét, és olyan vidám ember benyomását kelti. Mellette van az öreg Bognár bácsi mint szolgálatvezető őrmester. Csendes, jólelkű öregember, civilben van. Megtudtam, hogy Gyöngyösre való. Mörk Győzöt jól ismer-te. Általában az új környezet olyan emberekből áll, hogy velük a jövőendő életközösség ellen panaszom nem lehet. Most csak az elszakadás és a céltalan ittlétem fáj, meg, hogy mindent, mindent elvesztettem abból, amit magaménak mondhattam. Isten segítsen meg Téged, édes feleségem, kicsi kislányom, adjon nektek a jó Isten segítséget, hogy átvészeljétek ezt a szörnyű, szorongó időt!

Ma a század munkája közben megfigyeltem egy barna prém-sapkás embert, nem haladt a kiszabott munkával. Félig sem lett kész azzal a darabbal. Persze, hogy nem haladt, cigányprímás volt Léván, Pusztai Rudolf. Jóképű, fekete bajuszú ember. No, Rudi, akar-é a legényem lenni, kérdem tőle. Igen, mondja. Tehát így lett

Rudi a legényem. Nagyon jól választottam, mert figyelmes volt, s azt a kis munkát, amit körülöttem kellett végezni, sikeresen csinálta. Talán nagyobb úr lett, mint én, mert ettől kezdve nem vonult ki. Ott tartozkodott a századirodában. Lukács őrmester mellett, aki igen csinos fiatalember, igen sok éremmel díszítve a mellén. Minden írást elkészített, nekem csak alá kellett írni a jelentéseket. Lukács őrmester szinte kiütött a legénység közül kora miatt. Majd elfelejtettem, hogy talán a második napon a századkonyháról étkeztem. Bizony az sokkal rosszabb volt, mint amit a zászlóaljtörzsben adtak. Az első napon ebédre a húsleves után két adag marhahúst akartak adni nekem. Megkérdeztem, hogy az ide adott hús kié. Azt mondták, hogy az enyém. A legénység is ennyit kap, kértem, azt mondták, hogy egy darabot. Akkor ezt a másik darabot vigyék ki, mert nekem annyi jár, mint másnak. Ott volt még egy Iftanek nevű tizedes is. Az sem vonult ki, de ügyes beszerző volt. Tudott bort szerezni, néha hozott nekem is egy-egy litert, s az jólesett mindig.

Január 10. A kivonulásról berendelték az irodába és megmondták, hogy leváltanak a kinti munkáról. Irodába kerültem. Mentve a hidegtől, a lábam kint, két ujjam megfagyott. Rossz a talp. Hogy jutok most cipőtalphoz? Nagyon sok rossz hír Pest felől. A város ostrom alatt áll. Jaj, édes Iluskám, mi is lesz a ti sorsotok, mi lesz a továbbiakban velem?

Január 12. Állomástiszt lettem. Rengeteg dolog és baj van az átfutó alakulatok elhelyezésével. Mihalovics Laci megmaradt a 222/8. század parancsnokának. Őt is be akarták vinni irodába, de inkább

vállalta a kivonulást, mint az irodát. Talán igaza is volt. Délután teljesen szabad volt mindig. Talán nekem jobb, mert el vagyok foglalva mindig. Rudi gondos ember. Eljár reggel a lakásra, hol-mim rendben tartja, s együtt megyünk az irodába. Visszakerültem természetesen a törzshöz kosztra. Sokkal jobb, ízletesebb, mint a századkonyha.

A mai napon megjelent a zászlóalj irodában Mörk Győző. Töltéstaván zászlóaljparancsnok. Megöleltük és megcsókoltuk egymást. Végre tehát mégis van valaki, aki ismer a régi időkből. Elmondtuk egymásnak menekülésünk történetét, ő szerencsésebb, mint én. Egész családjával Töltéstaván van. Tud Iluskámékról is. Ő is katona, és családjával együtt valahol ő is mundér századparancsnok. Győző lovon jött át. Nagyon jól elbeszélgettünk. Mindenáron át akar vinni magához Töltéstavára. Nem mennék már szívesen, mert Boros Pistát és Wittner Tónit megszerettem. Azt hiszem, én sem lettem rossz bajtársuk, és újrakezdeni nem szeretek. Hányódtam én már eleget.

Január 15. Győrbe utaztunk Mihalovics Lacival. A Raabhoz mentünk az ezred GH.-hoz felszerelésért. Kaptam egy jó köpenyt, és hozzá rossz utászcsizmát, nem tudom használni. Délben ebédeltünk a kath. körben. Nagyon megkopott december 30-a óta. Akkor még fehér abrosz volt és bőséges koszt. Most már nincs abrosz és a menü is kevesebb. Bor meg nincs is. Este visszautaztunk Győrszentivánba. Vasárnap az iroda ablakából lefestettem a győrszentiváni öreg tűzoltótornyot. Nagyon jól sikerült havas kép. Szegény drága Iluskám, minden este imádkozom értetek. Legyen veletek a jó Isten, őrizzen meg minden szenvedéstől!

Január 16. A GH. jól megtaláltatta, sok unszolás után, civil cipőmet, bakancsom nincs. Ez igen szükséges volt, mert ha olvadás kezdődik, a víz befolyik a lábamhoz. Nem is fázik így a lábam. Ma sokat dolgoztam, és sokat gondoltam megint reátok. A hírek igen rosszak. Nagyon aggodom miattatok, és nem tudok ezen a végzetszerű dologon változtatni. Kicsiny kis Babukám, nagyon félhatsz te most. Bújj oda édesanyád mellé, lélekben melletted vagyok és féltelek, védlek, kicsi kislányom.

Ma vettem egy szép füstölt húst, nagyon szépen füstölt oldalast. Az a szándékom velem, hogyha Pest felszabadul, hazaküldöm. Egyelőre erről szó se lehet. Feltették a mieink a padlásra, és ott az övék között nagyon jó helyen van.

Még Pestről való elindulásom óta mindig köhögök, mély ez a köhögés. Azt hiszem, elmúlna, ha nem dohányoznék. Lemondani ismét letudnék, de nincs hozzá most kedvem, hogy magamat fegyelmezzem.

Most este fél hét óra van. Vajon mi van veletek, éltek-e, halatok-e, én drágáim? Szörnyű aggodalomban vagyok miattatok.

Január 19. Nagyon rossz hírek Pestről. A város lángokban áll. A belvárosba szorultak vissza a védők. Ez a vonal már túl volna a Ráday utcán.

Vajon mi lett a ti sorsotok, míg én itt kínlódom? Nem bírom elviselni a tudatot, hogy itt vagyok és nem segíthetek.

Január 20. Ma hallottam, hogy Pest elesett. Kiürítették, és csak a budai oldalt védik. Kis Babukám, mi lehet veletek most? Minden

rezdülésem a tietek. Nem érdekel a körülöttem folyó munka és dolog. Isten adjon nektek erőt elviselni azt, ami reátok és reám van mérve.

Január 23. Sok dolgom volt a mai napon. A hírek ismét javulnak, azt mondják, Pest felszabadul.

Vajon mindez igaz, megtalállak én benneteket ott valaha? A koszt kezd unalmas lenni, sok a bab.

Ma vettem 1 kiló dohányt. Wittner Tóni és Boros István kaptak három darab rucát.¹³ Egyet nekem átadtak. Bár csak hazaküldhetném nektek, mennyivel jobban tudnátok ti ezt most ott felhasználni. Borosékkal teljesen összebarátkoztam. Néha egy-egy pohár bor és csendes beszélgetés. Boros olvasott ember. Sokat tanultam tőle. Az ózdi gyár könyvtárosa volt.

A munkám megy, mert a jó Isten velem van és megsegít engem. Csinálok úgy a dolgomat, ahogyan tudom, legjobb képességem szerint.

A körülöttem lévő emberek szeretnek, úgy látom. Majdnem mindenkire jó vagyok. Csak tirólatok tudnék már valamit. Sokat, végtelen sokat gondolok rátok napközben, és nagyon bánom most azt, hogy valaha is megbántottalak benneteket. Tőled is bocsánatot kérek, édes szép kicsi lányom, hogy sokszor ingerült voltam hozzád. Nézz most ide Apukádra, nézz a szemébe, nézd mennyire fáj neki, hogy nem élhet veletek, és bocsáss meg neki, ha téged megbántott.

13 kacsát

Isten áldjon meg benneteket, ha éltek. Isten adjon nektek csendes nyugodalmat, ha ez volt felőletek rendelése. Ettől nagyon félttem, hogy ezt most leírjam, de olyan nehéz és bizonytalan a helyzet.

Január 26. Ma voltam ismét Győrben. Egy volt tanítványommal is találkoztam. Láttam Gógl igazgatót is. Nem beszéltem vele, nem szerettem azt az embert, és nincs vele mit beszélnem. Tegnap jó híreink voltak, és ez mára mind szertefoszlott.

Este, ahogy jöttünk haza, borzalmas hóvihar volt. Itt ülök a meleg szobában. Nehéz volt a vasúttól idáig jönni, szomorú szívvel gondolok haza – van-e nekem valahol otthonom? Isten veletek, édes Iluskám, drága kisleányom!

Január 27. Győrben a fizetésem után is jártam.

Nem tudok hozzájutni a fizetésemhez. Ide utasítottak Győr-szentivánba, de a községi jegyző csak az illetménylapra tud fizetni. Semmi hír nincs Pestről. Majd megbolondulok a bizonytalanságtól.

Január 28. Este van, most írtam levelet Sopronba Szombathelyi Jánosnének, Artner u. 1. szám alá, hogy Öcsit megtaláljam. Vajon ő él még? Jó éjszakát, édes Iluskám, drága kicsi Babukám.

Február 1. Minden sokat könnyebbedett, most csak nyilván-tartással foglalkozom. Ma kell átmennem Töltéstavára szánnal Mörkhöz. Fáj a megfagyott lábujjam. A bal lábamon a bütök táján is hasonló tüneteket veszek észre.

Semmi hír rólatok, Iluskám. A németek nem jól állhatnak, közelednek Berlin felé. Mihalovics Lacival sokat kínlódtam, az este becsípett az öreg. Végre lefeküdt.

Február 2. Reggel riadó. Délelőtt a németek egy hadnagya, aki járt irodámban, mondta, ahol dolgoztam: „Immer fleissig Herr Leutnant”.¹⁴ Szóval a vad idegen is látja, hogy mit dolgozom itt én! Jól esett, de annál inkább keserves volt számomra a hír, amit Pest-ről hozott. 36.000 vak ember van Pesten. A lángszórót katonák a pincék lakói ellen használták. Mint ő mondta, sírtam, mikor senki sem volt bent délben, magam előtt láttam megvakulva az én szeretteimet. Talán inkább a halál, mint a valóság. Vagy ha nem megvakultak is és élnek, még a hangjukat hallhatom? És az is élet. Elképzeltem egy találkozást velük is. Borzalmas volt.

Február 4. Édes Iluskám, nagyon szégyellem magam a tegnapi este történetek miatt. Vacsorára voltam híva, bor volt, jó finom étel. Tészták. Rudi a legényem volt a primás. Zene volt. Háromnegyed kettő óráig voltam fenn velük, de én mégis úgy jöttem haza, ahogy elmentem. Vigyáztam magamra, sokat nem ittam. Hiába volt ott minden jó, a lelkem nem volt ott. Ott kellett lennem, nem sok örömöm volt benne. Tisztességes voltam, nem jutottam oda, ahova mások. Nem tudnám megtenni, hogy megfeledkezzem magamról és szenvedő tirólatok, kikről nem is tudom, hogy él-

14 Őn mindig szorgalmas, hadnagy úr!

tek-e. Vagy az égből néztek le rám. Szeretlek, én édes kis családom. Soha nem tudlak elfelejteni benneteket. Isten adjon nektek csendes megnyugvást és olyan lelkületet, hogy soha, soha meg ne feledkezzek rólad, Iluskám. Ti vagytok nekem a napfény, az élet, ez az élet nélkületek semmi, csak rossz vegetálás. Szeretnélek benneteket látni. Kínoz és gyötör a vágy utánatok. És nem lehet, hogy lássalak benneteket, mert a sors kegyetlen. Így kell élnem. Így kell leélnem az életemet. Van dolgom elég, de feledni nem tudlak benneteket. Ma hallottam a piliscsabai vérfürdőről. Igaza volt-e vagy sem, innen ki tudná azt?

Február 9. Végre levelet kaptam Sopronból. Öcsi tábori száma R. 668. Ő is keresi Szombathelyi Jánosné útján [...] ¹⁵ a háziasszony [...] ¹⁶ ügyében. Este Tóni és Pista társaságában. Finom sült malacot ettünk. Ötven pengőért kaptuk, és falásig volt káposztával még másnap is. Végre a faluban felvehettem a polgári fizetésem és katonai fizetésem közötti különbséget. A karácsonyi segélyt is megkaptam. Nem sok örömöm van benne.

Február 13. Ma hallottam, hogy Budapest véglegesen elesett. A németek egy része kivágta magát a budai oldalon. És állítólag menetelnek e csapatok errefelé az úton. Ide is várnak a németek pihenőre csapatokat. Állítólag polgári menekültek is vannak soraikban. Kik lehetnek ezek?

15 Az eredetiben olvashatatlan.

16 Az eredetiben olvashatatlan.

Vajon ott vagytok-e ti is ezek között? Meneteltek a hóban és sárban? Még reá gondolni is szörnyűség.

Naponta vidám élet folyik körülöttem. Mórról sok bort hoztak. Multság és ivás napról napra. Száll a zene, és Budapest el-esett. Prédára dobva asszony, gyerek, és itt csupa részeg ember, tiszt ténfereg. A legénység sem különb. Nincs senki az eszénél. Megállapítjuk, hogy borzasztó dolgok történhettek Pesten, és utána koccintás és ivás. Fáradt vagyok testileg és lelkileg egyaránt. Elég volt, nagyon elég volt mindenből. Fárasztanak a körülöttem élő emberek. Őrült és ostoba emberek tömege, tudjátok-e, mi történt? Ordítani kellene, ha már tehetetlenül nézzük azt, ami történt, és ami itt történik.

Édes Iluskám, éltek-e ti, Te, a Te lelked szabadított meg engem a gondolataimtól. Áldjon meg az Isten, ha nem élnél, még a haló porodban is! Ha sohasem látlak meg Téged, akkor is köszönöm Neked mindazt, amit adtál. Köszönöm neked a meleget. A napfényt és a boldog családiasságot. Kis Anikóm, kislányom, Isten veled!

Vasárnap reggel levetett alsónadrágomon a háziasszony egy tetűt talált. Ez reám mászott valahonnan, de én úgy szégyelltem magam, mint soha. Később megtudtam, hogy igen sok német jött Belgiumból, itt a lakásban is voltak, és a háziasszony a ruhájukon látott tetűt mászkálni, mivel a szennyes ruha kint volt, nincs kizárva, hogy ott szedtem fel valahol, vagy rám mászott.

Átnéztem az alsóruháimat, de nem találtam magamon. Holnap megyek a doktorhoz. A zászlóaljirodán is fel lehet szedni. Rengeteg ember fordul ott meg. Csak egy tetű, de lehet több is.

Február 15. Most már biztos, Buda is elesett. Rengeteg német jön-megy a faluban. Mi lehet Ilusékkal, kis Bubukával? Azt hiszem, sohasem fogom megtudni a sorsukat.

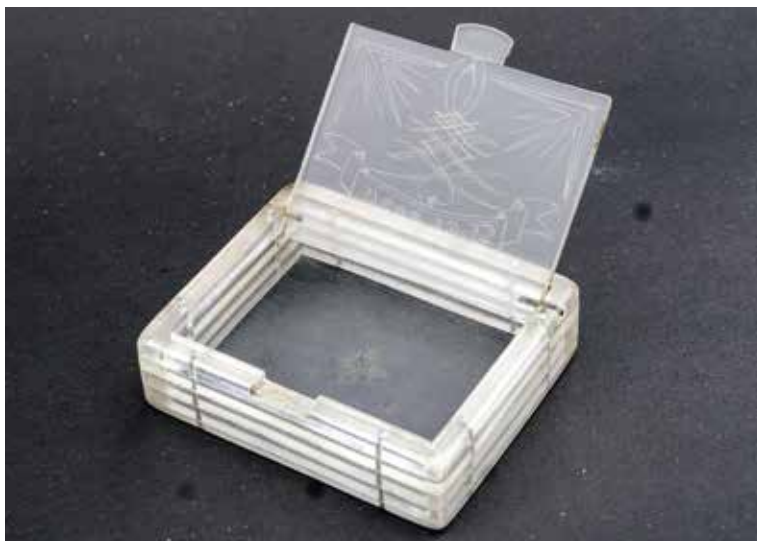
Február 16. „Távol boríthat sírhalom, örökre Rólad álmodom, én édes angyalom.” Süt a nap, reggel van. Szomorú nekem ez a reggel is. Isten veletek!

Február 18. Beoltattam magam kiütéses tifusz ellen. Lembergi szérumot kaptam. Most kellemetlen a közérzetem, kedvtelen vagyok és levert. Ez a szérum hatása kell, hogy legyen. Semmi újat nem hallok sehonnan sem.

Február 20. Ma két hónapja, hogy elindultam erre az útra. Istennem, mikor ér végett ez a nehéz távollét és bizonytalanság. Mikor láthatlak benneteket. Talán soha. Imáimban mindig benne vagytok.

Távolból hallik ismét a nehéz ágyúk bömbölése. Mi lehet ez? A Garam felől támadnak a németek. Nagyon nehéz a szívem. Talán rövidesen mi is megindulunk vagy kelet, vagy nyugat felé. Előre vagy hátra?

Ma nehéz napom volt. Miért? Szabadságra ment egy ember, akitől hallottam, hogy Esztergomot nagyon megbombázták. Hallotta ezt a mi küldöncünk, Sremsz András esztergomi molnár. Sírt nagyon, a zászlósok megsajnálták. Hazaküldték. Előtte jól berugott az ember. Talán jól tette. Ki tudja, mi vár reá otthon.

2. kép. A napló szerzőjének dóznija

Február 23-án írtam le e sorokat. Nem tudom, holnap mit tudok írni. Fáradt és álmos vagyok. Szeretnék nem tudni semmiről semmit sem. Még csak annyit írok, hogy mielőtt a teljes összeomlást megérném, azt kívánom, hogy úgy álljam meg a helyemet, akár a bitófa előtt, akár a golyó előtt, ahogy azt feleségem és szerelmem meg tudta tenni a nehéz napokban. Most már nekem elég volt. Elég volt, én édes Istenem.

Február 25. Egész nap szolgálatmentes voltam. Ruhaigazítás és fürdés. Végre fürödni is tudtam. Egész bágyadt voltam utána. Volt egy kis borom is otthon. Este hazajött Mihalovics Laci. Elmondta a Pestről kiszivárgott híreket a temetésről. A Múzeumkertben 10.000 számra temették a halottakat. Nagyon keserves érzés, hogy mi is lett veletek. Talán sohasem hallok már rólatok semmit sem.

Március 4. Nagyon nehéz, mivel ülök ismét itt. Rongy lelkiállapotban vagyok. A GH.-ből kaptam egy zubbonyt. Jägertől meg egy sapkát. Félig-meddig katona vagyok.

Most parancsnokváltás van nálunk. Először Boros Istvánt váltottuk le. Jäger Ede főhadnagy vette át január közepe táján tőle a zászlóalj-parancsnokságot. Majd most Jägertől Ivása Jenő százados. Järger nem volt rossz ember. Csak végtelenül gyenge parancsnok. Sokat és mértéktelenül ivott. Nem akarom végiggjellemezni. Hozzám jó volt, és minden hibája mellett bajtárs volt végig.

Fizetésem felvehettem. Voltam kocsival Győrben. Tisztigyűlés volt. Előadást hallgattunk végig. A nyilas állam berendezkedé-

se volt a téma. Sohasem valósíthatják meg azt, amit ezek maguk elé tűztek. A háború állása nem olyan most, hogy ilyen dolgokról lehetne beszélni. Ezt már elhegedülte Szent Dávid. Nem akarok foglalkozni azzal, amit ott hallottam. Már nem időszerű, mert a háború el van már döntve.

Mikor mentünk egy nagy Liberátort,¹⁷ lőtték az ütegeink. Az eltőrteljesen maradt a levegőben, nem is törődött az alája lőtt rengeteg lövedékkel.

Este feketekávéra voltam híva Kelemen hadnagyhoz és Jäger Edéhez. Nem sokáig voltam ott. Mentem a lakásra és lefeküdtem.

Március 11. Semmi újság. Egyedül ülök itt a zászlóalj-parancsnokságon, és nagyon-nagyon szomorú és elhagyatott vagyok. A ruhám rongyosodik, lassan tönkremegy, és olyan leszek, mint egy koldus. A nadrágom pusztul napról napra jobban és jobban.

Reátok gondolok ismét, szeretteim. Éltek-e vagy meghaltatok-e, nem tudom. Azt hiszem, az én utam sem lesz hosszú már. Lassan közeledik a sötétség, s abban a teljes megsemmisülés. Csak még egyszer szerettelek volna látni benneteket. Csak még egyszer ölelni téged, én édes asszonyom. Csak még egyszer megsimogatni édes szép fejedet, szép kicsi leányom. Mindhiába minden, ez nem lehet többé. Hír semmi. Üres szürkeség és teljesen értelmetlen robot.

17 B-24 Liberator, amerikai hadászati nehézbombázó repülőgép.

Az összes századok készítik kint a Mária-vonalat. Nagy apparátussal ásnak olyan árokrendszert, aminek talán egyetlen célja lesz, hogy az orosz hadsereg jót ne vessen rajta. Nem lehet, hogy az a lekisebb ellenállásra alkalmas legyen. Úgy fognak rajta át-sétálni, mintha nem is lenne. A letört német hadsereg ott nem fog harcolni. A győri külső hídfő, a Mária-vonal sorsa megvan pecsételve, mert a háború elveszett. A magyar csapatok jórésze át-megy, nem akar a fosztogató németekkel harcolni. Kiábrándulás a németekből mindenütt. Csak egy lövés kell az oroszok részéről, és világgá fut ez a kevés német haderő, amely itt a magyar falvakban eszik és eszik és éli fel a mi élelemanyagunkat.

A Mária-vonalban nem lesz harcos katona, csak a megmaradt Magyarország termőföldjeit turkáljuk össze úgy, hogy az is tönk-remenjen teljesen.

Március 18. Sándor-nap. 17-én este a GH.-ban vacsora. Klausz Sándor rendezte. Zene és jó étel. Reggel szürke nap. A főjegyzőék finom ebédet adtak be nekem az irodába, mondván, hogy én Sándor vagyok, és nem lehetek otthon a névnapomon. Finom fasírtot adtak, jó uborkát és sok tésztát. Délután bementem hozzá én is, és megköszöntöttük őket. Este riadó. Menetkész állapot. Valószínű utnak indulunk. Természetes, hogy nyugat felé hajtanak bennünket. Sándor-nap. Istenem, minden évben milyen kis házi ünnep volt ez számunkra!

Ma délben bombázták Győrt. Ott álltunk kint az udvaron. Jöttek az orosz gépek a fejünk felett, nyolc-tíz repülőgép. Pokoli tűz fogadja őket Győr alatt. Az ütegek lövik őket. A gépek pedig

beszállnak Győr fölé, és alaposan bombázzák a várost. Látjuk a robbanást és a füstöt. Mintha moziban látnánk az egészet. A légvédelem tehetetlenül ontja a lövedékeket, a repülők a bombát. Ott álltunk és néztük. Mától fogva állandó készenlét.

Március 23-a van. Már négy hónapja, hogy elszakadtunk. Azt hiszem, most már sohasem találkozunk szeretteinkkel.

Itt alszunk mind, csomagjainkkal a zászlóalj-parancsnokságon. Ott is alszunk. Minden pillanatban indulás.

Este öt órákor vettem a parancsot, hogy tizenöt emberrel és egy ojm.-vel¹⁸ induljunk útnak Öttevénybe szállást csinálni. Elköszöntem a háziaktól, és nem hideg élelemmel, hanem babbal, egy kevés hússal és kenyérral elindultam.

Győrig gyalog mentem. Hideg szél volt és sötét. Győrben rengeteg német és magyar katona mozog. Mozgásuk nyugat felé tart. Győrszentivántól kelet felé ágyútorkolattűz villan fel az éjszakában. Öttevénybe fél kettő órákor érkeztem meg. Egy széken aludtam reggelig. Embereimet egy csűrben helyeztem el, úgy, ahogy lehetett. Előbb voltam jelentkezni az állományparancsnokságon, de ott azt mondták, itt lehetetlennek tartják, hogy egy embert is el tudjak helyezni. Reggelre megérkeztek a GH. kocsijai is. Itt állok minden szállás nélkül. És jön majd a zászlóalj is, azt sem tudom, most mihez kezdjek. Felmegyek ismét az állomásparancsnoksághoz. Na, jó helyre mentem. Ott volt a parancsnok. Egy örült

18 Országos jármű. A parasztszekér katonai elnevezése.

spanyol¹⁹ alezredes. Üvöltött, mintha az apját, anyját öltem volna meg. Hiába hivatkoztam, hogy hat kocsim itt áll ponyva, szállás nélkül, megrakva kincstári anyaggal és élelemmel, azzal rúgott ki, hogy menjek Kunszigetbe, ott talán még el tudunk helyezkedni. Szó nélkül ott hagytam ezt a díszpéldányt, és ki az utcára. A legjobb kocsit lerakattam, fel reá, és ki Kunszigetbe. Három kilométer távolságra van Öttevénytől. Az úton, ahogy megyünk, mindennütt az árok mentén mérhetetlen mennyiségű lőszer, tüzérségi és gyalogsági felhalmozva. Itt is védelmi övezet húzódik. Itt is összevissza van túrkálva a határ. Itt sem lesz benne védőőrség, hiába volt ott a sok tenger lőszer. Beértünk a faluba, végre találok Hilkené Jakab főhadnaggyal, aki az ezredtörzs részére keres most itt szállást. Vele beszélek. Ő is tájékozatlan. Hiába küldöm szerteséjjel embereimet, nem kapunk helyet. Mindenütt németek vannak. Végre éjjel a németek, itt-ott a háziaktól elemelve szalonnát, sonkát és egyebet, elhagyták Kunszigetet, és így, mire a zászlóalj bejött, már volt hely az emberek számára. Tehát ez nyugat felé az első állomáshelyük.

Délután, a késői órákban indulás tovább. Lassan kezd sötétedni. A kocsik előállnak, és a zászlóalj az ezredekkel menetkész. A 202/3. század délután bort szerzett, és sok ember máris bevan csípve. Magam is szereztem egy liter bort és én iszom. Egy dülőszerű úton indulunk, megyünk, azt mondják, az irány Rajka. Ez közvetlen a német határ mellett van. Belenyúlik a menet az

19 heves vérmérsékletű

éjszakába. Késő éjjel van, mikor a Mosoni-Duna révjéhez érünk. Az átkelés kompon hosszadalmas és kínos. Az utolsó kocsival a komp majdnem lesüllyed a vízbe. Folytatódik az út tovább, menetelés egész éjjel. Kanyarodás, elszakadás, útközben minden néma, csak kerekeink csattognak. Hárman megyünk együtt mindig. Boros, Wittner és én. Hajnal felé érünk Hédervárra. Ott hosszabb pihenő. Egy-egy ember megszökik a századoktól. Ott egy szép régi kastélyt láttam százados romok mélyén. Nem tudom, hogy kié lehet az. Elérjük Rajkát. Ott Boros Pista kenyeret szerez. Beteg vagyok. Egész délután feküdtem egy olyan ágyban szalmán, amilyen remek helyen még nem feküdtek. Hajnalban indulás előtt jelentik, hogy a GH.-főnök és az egyik század megszökött. Elvitt két jó lovat és egy kocsit, kocsiponyvát. A századparancsnok feleségestől szökött meg. Jó bajtárs volt. Talán az a sors, amit választott, jobb lesz, mint a miénk. Elkanyarodtunk Oroszvárhoz. Őrületes kerülőkkel megyünk. Éjjel alvás egy mezőn, hideg van és esik az eső. Rettenetes menetteljesítmény. Alig hagynak időt, hogy a szakácsok valamit kotyvasszanak. Valamennyire jobban vagyok. Ezen az éjszakán először aludtam valamit, aztán tábortűz mellől figyeltük a távolban felvillanó ágyúk tüzét. Hideg hajnalban, mellettünk végtelen kocsisorok haladnak. Lassanként mi is belekapcsolódtunk a menetbe. Itt találkoztam megint Mörk Győzővel. Pompás szép lovon lovagolt. Családja a fedett kocsik egyikében alszik. A végtelen kocsisor és a menetelő zászlóaljok mint valami óriási emberkigyó húzódik végig a lankás terepen. Megint óriási menet. Nem tudom leírni a fáradoalmakat. Az élelmezésre, itt-ott az úton hajtott marhacsordákból, amelyeket a németek haj-

tanak, elmaradt, fáradt tehén szolgál. Sebtében vágják le, és rakják kocsira a húst, csak a kenyér kevés.

Március 31-én. Elérjük Jahrndorfnál²⁰ a határt. Zavar az átlépésre vonatkozólag. Más helyre értünk az átlépéssel kapcsolatban, mint akartunk. Nem a rendes úton haladtunk, mindig összeviszsa megyünk olyan úton, ami csak dűlőútnak²¹ számít. Átlépjük a határt. Hogy mit érzek, azt leírni nem lehet. Elhagytuk az országot. Óriási menetteljesítés. Éjszaka az útról a németek letérítettek bennünket, egy kis faluban történt. Szállást akartunk csinálni, és szaladtak a polgárórruhás, fegyveres közegeikhez. Az útról egy agyonbombázott, gödrös területre érkeztünk. Koromsötétben a lovak ösztöneikre támaszkodva húzták a szekereket. Megálltunk és itt éjjeleztünk.

Szép csendesen megeredt a hideg eső, vele együtt a hideg szél. Előbb Bekény Pistával egy kocsin kerestünk alvóhelyet. Én hamarosan átáztam, és a kocsi mellett állva előbb a köpenyem ázott át, aztán ez egész éjszakát úgy töltöttem el csurom vizessé ázva. A lovakat még jobban sajnáltam, mint az embereket. Azokat verte a hideg eső, mert a pokrócokat az emberek használták. Reggel aztán forró feketét ittunk. Ez jó volt. Nagy sár vett körül bennünket, és láttuk a derengésben, hogy a Duna partján vagyunk. Egy tönkrebombázott gyár van a közelünkben. A Dunán hatalmas

20 Magyar neve: Németjářfalu

21 A határbeli szántóföldek megközelítését szolgáló, helyi jelentőségű szekérút.

uszálsorok húznak felfelé. Hozzák a sok anyagot Magyarországból. Az eső elállt. Pándorfaluba értünk. Ez a hely sokat szerepelt a nyugat-magyarországi harcokban. Tehát most az úgynevezett Burgenlandban járunk. Egy ház előtt állunk meg. Fiatal, szegény, de eleven szemű kis apró asszony jön ki a házból, és mosolyog Pistára, aki nagy nőbarát. Ide megyünk be. Itt főznek Prokosz bácsiék jó meleg gulyást a főzőládában. Van az asszonynak két öccse is. Ezek a légvédelmi tüzérségnél voltak beosztva. Most megszöktek, és nem akarnak visszamenni szolgálati helyükre. Németek ők is. Megtudjuk, hogy az asszony anyja magyar nő volt. Már a gyerekek semmit sem tudnak magyarul. Rossz hírek vannak, most már Gyórt emlegetik. Pista nagyon kurizálgat a fiatal asszonykának. Engem gyermekarcú hadnagynak neveznek. Jót mulatok rajta. Negyvenöt esztendőmmel valóban reám illik. Megérkezéskor adnak meleg vizet. Mosdás, lábmosás. A bakancsomba új deklit²² teszek. Finomabb a járás így. Elbúcsúzunk a kis kedves asszonytól és újra menet. Délután indulás. Nehéz éjszakai menet. Édes Iluskám, de sokszor eszembe voltatok ezen az éjszakán!

Fél nyolc óra, reggel. Trautmannsdorf an der Leitha. Húsvét első napja. Nehéz éjszakai menet után érjük el.

Azt hiszem, a Lajta-hegységen mentünk át. Kanyargós utak a sötét erdőn át. Egy útszakaszon, az erdőben egy meredek szerpentin lehaladva repülőzúgást hallottunk. Az erdő tele van behúzódtat német kocsioszlopokkal. Jön a gép, hallik egyre jobban.

22 fedő-, takaróbetét

Sztálingyertya fehéren világít meg minket. Kiabálás. Le az útról, a meredek falú országútról le a bokrok és fák közé.

Már suhog a bomba. Utána éles dörej. Becsapódás az erdőben valahová, a gép elmegy. Újra menet. A kora hajnali órában kiértünk a hegyekből. Egy ismeretlen városkán haladunk át. Magas, karcsú ormú gót temploma van. De minden olyan néma benne. Ez egy kiürített város. Lakói régen elhagyták. Valami gyönyörűséges főtér van itt. Az egész lakosságot rég eltelepítették innen. Magyarok mondják, akik ott voltak elszállásolva az elhagyott udvarokon. A Lajta hídjánál pihenő. Megérkeztünk a régi Nagy-Magyarország határához.²³ Feltűnnek csodás ragyogással a távolban Semmering hegyóriásai. Fehér, hófedte csúcsok integetnek felénk. Hideg van nagyon. Előre küldenek szálláscsinálókat. Egy óra múlva visszatérnek. Újra menet, és beérünk Trautmannsdorf an der Leit-be.²⁴ Itt egy hentes udvarán állunk le. Főzés. A kocsijaink rossz állapotban vannak. Kettőnek tengelytörése van, az acéltengely van eltörve. Csak a fa tartja, nem tudni, meddig. A burgenlandi határt nagypénteken, a régi határt húsvét első napján léptük át. Itt jó alkalom nyílt arra, hogy igyon az ember. Sört lehetett kapni. A sör nagyon gyenge volt, de három kriglivel²⁵ megittam a nap folyamán. Délután

23 Nem említi a napló szerzője a történelmi határ átlépésének helyét. Az útvonal alapján szinte biztos, hogy a Királyhida – Bruck an der Leitha közötti hídon keltek át. Ez volt a legforgalmasabb és legismertebb határátkelőhely a két ország között Trianon előtt.

24 Trautmannsdorf an der Leitha

25 korsóval

nagy robajjal gépek jöttek ismét. Német és orosz gépek közt tűzharc fejlődött ki. Az udvarról néztük a légi ütközetet. A városka határában elhelyezett ütegek bepamacsolták, szokás szerint, a gépek környékét. Nagy volt a riadalom, mert utána is robbanások hallatszottak mindenfelé. Alig múlt el a támadás, indulásra készen voltunk. Még nagy kapkodva leöltünk egy tehenet. Húsát bepakoltuk az amúgy is megterhelt kocsira. Az egyik kocsira szereztünk az udvaron egy kereket. Indulás. A városból kiérve előbb mindenütt a környéken füst és fegyverropogás hallatszott. Mi kissé oldalazva közeledtünk a hegyek felé. Éjszakai menet-re számíthattunk. Idegesség vesz erőt mindenkin. Közel lehet a csetepaté, mert az úton ismét óriási német teherautó-forgalom van. Szédítő iramban mennek el mellettünk. Csak az út szélén haladhattunk. Egész éjszaka megyünk, megyünk. Éhesek, fáradtak vagyunk. Kenyér már régóta nincs. Nehéz megszokni, enni a babgulyást kenyér nélkül. A menet végén elérjük Mödlinget. Az úton az Aigner doktor sógornőjének kis csecsemője meghalt az éjszakán. Most ott szaladgálnak koporsó és temetés után. Közvetlen Wien mellett vagyunk. Mödling külvárosa lehet, mert villamos jár ide ki. Csak tizenöt kilométer a távolság a Szent István-templomig. A városban egy utcán megyünk, mellettünk mindenütt torlódás, kocsik, gépkocsik bábeli zűrzavarában egy kocsiról leesett egy csomag. Stenger írnok veszi fel. Hiába kiabálunk a rohanó gépkocsi után. Az elhúz mellettünk, mi meg lemaradunk. Ott a csomag. Pokrócok vannak benne. Mivel nekem nem volt, Stengertől vettem egy finom pokrócot. Rudi megkapta a másikat, így van pokrócom is. Továbbmegyünk a

tömegben, és a Mödlinggel egybeépült Maria Enzersdorfban egy utcán állunk meg. Fáradtan, porosan állunk, és várjuk mi is lesz velünk. Az osztrákok kedvesek és szívesek embereinkhez. Feketekávét és kenyeret, meg cigarettát adnak embereinknek. Sok polgári menekült is mozog az utcán. Különbféle járművekkel és kis apró kocsikkal visznek, hordanak ide-oda motyókat. Aztán egy szabad térségre kerültünk. A gyepen a lovakat kihajtjuk, és azok legeltek a mezőn. Sikerült bort szerezni. Ebédeltünk és ittunk. Éjjel ezen a téren aludtunk. A pokróc nagyon jó meleg. Jól jártam vele. Stengernek egy inget adtam érte, amit negyvenhat pengőért Győrben szereztem. Éjjel egy orosz gép bombázta a várost. Kicsi, csendes hangú gép volt. Csendesen jött, és leállította a motort, siklásban haladt, és dobta a bombát, százötven méterre tőlünk is leesett egy. Nyugodtan feküdtünk, de mindenki feszülten figyelte azt a varrógépszerű zajt, amivel ez a kis alatomos gép végezte tevékenységét. Hasonló gép járt annak idején a győri repülőteret is bombázni. Az még cédulát is dobott, hogy „holnap ismét jövök, este nyolckor, Marika” felírással.

Korán reggel ébresztő. Fél hétkor kocsirendezés volt. Délelőtt eltelt az idő pihenéssel. Indulás tovább fél egykor.

A szép kis város a hegynek felfelé haladva villasorban végződik. A következő hely, amit elérünk, Liechtenstein.²⁶ Csodaszép vár látszik fenn, egy meredek sziklán. Pompás sásfészek. Régi várnak látszik. De lakják most is. Úgy látom a feljáró úton, hogy

26 Ez egy vár Maria Enzersdorf területén. Hivatalos neve: Burg Liechtenstein.

most hadikórház van benne. Nagyjából lerajzoltam a sziluettjét, mikor egy pillanatra megálltunk. Innen haladva vége-hossza nincs a szebbnél szebb vidéknek. Elfelejtettem leírni, hogy az indulás előtt két üveg finom bort szereztem egy osztrák leánytól. Azt az avas szalonnát adtam érte, amit Pestről hoztam magammal. Addig tartogattam rosszabb időre számíthatva, míg ehetlenné vált. Az egész üveg bort Wittnerrel és Pistával megittuk mindjárt. A másikat Rudi gondjaira bízom, akit igen megbámultak mindenütt magas, asztrahán²⁷ sapkájával. Úgy nézett ki, mint egy hindu herceg, aki rossz körülmények közé került. Megtudtam, hogy most a Wienerwaldban²⁸ menetelünk. Pompás, szép kilátás az útról, amint kapaszkodunk fel az úton. Mindig felfelé a szerpentineken. Pihenő. Franciák ülnek az út mellett. Egy közülük be van rettettenesén rúgva. Békés Pista francia szakos tanár beszélget velük, megtudjuk, hogy munkások voltak német gyárakban, s most a kavarodásban elhagyták a műhelyeket, és mennek nyugat felé. Két nő is van velük, az egyik elég csinos. Különben mindannyian ittak, ez látszik rajtuk. SS-katonák érnek utol bennünket, se szó, se beszéd, fegyverek után kutatnak nálunk. A tisztek fegyvereit, a pisztolyokat szedik el. Jäger Ede főhadnagy még a derékszíjját is átadja, ha a fegyvert elveszi a „szövetséges”, aki ide kiharancsolt bennünket, úgy legyen ez is az övé. Pista és Tóni szétszedik pisztolyaikat, és eldobják a bokrok közé az alkatrészeket. Ez a dolog három órakor

27 finom prémféleség

28 Tájnev. Magyar neve: Bécsi-erdő

történt délután. Lefegyverezés. Magyarázat az, hogy sok magyar katona adta meg magát a fronton, és így megbízhatlanok vagyunk. A leszerelés után intek Tóninak és Pistának. Rudi hozza az üveget. Az üvegen dróttal van beerősítve a dugó. Bontja fel. Pezsgő. Szétosztom a kulacs aljával, és pezsgőivással öblítjük le a lefegyverezés gyönyöreit.

Elérjük Hinterbrühl-t. Utána Sparbachot érjük el. Találkozunk a Lehellel. Este későn érkezünk meg Sittendorfba.²⁹ Szász Árpád nagy örömmel üdvözölte a zászlóalj tisztjeit. Sittendorfban egy csűrben éjjeleztünk. A falu elhagyatott teljesen. A Wienerwald túlsó oldalán valahol oroszok vannak. Fáradt, harcból jött németekkel találkozunk. Nem égnek a harci láztól. A csűrben Tóniék csinálnak nekem is fekvőhelyet. A faluban nincs ember, a házak szanaszéjjel elhagyva. Még étel is van némelyik edényben. Egy padláson zabot találtam. Tóni fel is mert egy jó zsákkal, jó lesz a lovaknak. Reggel hirtelen riadó. Menni kell tovább. Átmegyünk Sulz im Wienerwald községen. A vidék idillikusan szép. Villaszerű épületek látszanak a hegyeken mindenütt.

Wolfsgrabennél³⁰ azoktól, akik biciklin jöttek, az SS-katonák elszedték a gépeket. Szomorodott szívvel megyünk és mondjuk, inkább helyeznének táborba, mint így egyenként fosztanak meg bennünket minden mozgás lehetőségétől.

29 Sittendorf bei Wien

30 Ez a település valószínűleg Kis-Semmering után következett, ugyanis így logikus az útvonalat figyelembe véve.

Elérjük a Kis-Semmering³¹ nevű helyet. Pompás kilátás van innen egyrészt a Wien³² felé vezető gyönyörű völgyekre. A hegyek oldalán teletűzdelve ékeesebbnél ékeesebb villákkal, nyári vendéglőkkel. Másrészt a Nagy-Semmering csúcsát látjuk. Ott most már más italt nem lehet találni, mint almabort. Ez egy furcsa ízű, kevés szesztartalmú folyadék. Egyeseknek hasmenést csinál. Édes Iluskám, megyünk messzebb és messzebb tőletek. Hogy és mikor kerülünk egyszer innen haza? A gyaloglást bírom, bár estére fáradt vagyok. Milyen jó is volt, hogy otthon hozzászokhattam a nagyobb menetelésekhez.

Április 5-én Fernbachban vagyunk. Gyönyörű fenyvesekben haladunk. Van talán harminc méter magas fenyőszál is a faóriások között. Az élesebb és szűkebb kanyarulatoknál, falubejáróknál óriási fatörzsekből tankelhárító csapdákat látunk. Sohasem fogja senki sem behelyezni a csapdák mellé lerakott óriási tölgyeket. A hegyoldali erdőkben, a lakosok állítása szerint, az osztrák védősereg itt is, ott is elhányta fegyvereit és megszökött. Az osztrákok tehát nem akartak harcolni. Purkersdorf nagyközségen megyünk át. Itt elloptak egy lószerszámot. Ebéd után indulás. Flachberg. Kilenc kilométer után állítólag átlépjük a Dunát. Lekanyarodtunk a lejtőn egy merészen készített serpentinén, és elhagyjuk a Wienerwaldot. Most már a Duna völgyében járunk. Csupa szántásföld mindenütt.

31 Ez egy hágó, amelyet Kis-Semmeringnek hívnak. Itt található néhány ház. Valószínűleg a „település” egy kis tanya, amelynek szintén Kis-Semmering a neve.

32 Bécs

A Wienerwald csodaszép volt, de mindig mögöttünk szólt az ágyú, vagy berobbantások voltak, nem tudom. A riadózás feltétlenül mégis azt bizonyítja, hogy az orosz nem lehet túl messze. Wient keríti be. Vajon mi is bekerülünk ebbe a gyűrűbe. Tullnnál³³ kell átlépnünk a Dunát. Most huszonkilenc kilométerre vagyunk Wientől, ki tudná most megmondani, mennyire lehetek szeretteimtől? Staasdorf falu után Tulln felé megyünk. Nagybacska városkának látszik. Beérkezéskor látjuk az óriási forgalmat. A Duna-hídon nem engednek át bennünket. Egy szép ligetben ütöttünk tábort, itt elszakadtunk az ezredparancsnokságtól. Tanácstalanul várjuk, hogy mit is tegyünk. Az ezredparancsnok átment a hídon, mi meg ezen az oldalon maradtunk. Új parancsnokot neveznek ki. Elhatározzuk, hogy a Duna innenső partján folytatjuk utunkat. Hosszú menet után egy szántóföldön aludtunk szakadó esőben. Minden átázott. Előbb a köpeny, azután pedig a pokróc lett mázsasúlyú. Másnap csak esik az eső. Beértünk Traismauer nevű csinos városkába. Régi várfalak köszöntenek. Egy olaszok által elhagyott barakktáborba érünk. A barakkok jól épített épületek, de tele van minden elhagyatott ruhadarab tetűvel. Nem sokat teketóriáztunk. Józsa és mi, tisztek egy barakkban vagyunk elszállásolva. Józsaival ott a felesége, fia és egy kis szolgálóleány. A kályhába Rudiék tüzet raknak. Jó meleg van bent. Kint zuhog a hideg eső. Vacsora után lefekszünk a piszkos szalmazsákokra és elalszunk. Reggel az eső esik. Öltözködés közben a bőrmellényemben poloskát találok. Tehát nemcsak tetű van. Van poloska is.

33 Tulln an der Donau

Újra menet, bár az eső esik. Azt hiszem, keserves utunk lesz ismét. Édes Iluskám, azt hiszem, egyre jobban megyünk az ismeretlen felé, és egyre jobban távolodok tőled. Vigyázz a kisgyermekünkre!

Április 7-e van. Szombat. Hollenburg gót templomát látom. Volksberg.³⁴ Szép vár látszik a hegyen, lehet, hogy kolostor az. Közeledünk lassan-lassan Krems felé.³⁵ Nagy városnak látszik. A hídon itt sem engednek át. Vagy már fel van robbantva? Vagy a híd le van bombázva? Maradunk ezen a parton. A völgy itt összeszűkül, mikor jó menet után előbbre jutunk. Távolból hófedte csúcsok látszanak. Közvetlenül a Duna-parton, szép völgyben folytatjuk a menetelést. Elérjük Oberkienstock nevű helyet. Egy kőbánya mellett, a szűk Duna-völgyben van táborhelyünk. Egy építőanyag-raktárban szálltunk meg. A kocsik, lovak, konyhák és a zászlóalj a kőbánya alatti kis térségben éjjelezik a szabadban. Itt Karika főhadnagy tizenkét revolvért dob a Dunába. Teljesen új revolverek. Százötven pengőért adta volna darabját. Nem vett senki sem. Ő nagy kereskedő is és másképp látja a dolgokat, mint mi. Sok ember van ugyan megyen meleg takaró nélkül, de hát ... Egy ügyes emberünk három darabot kihalászott a Dunából. Tehát nem ment mind kárba. Itt táborozás közben jött egy német altiszt, és lovakat és kocsikat akar rekvirálni. Igen goromba fráter. Fenyegetőzik és kényszeríti Józsát, hogy a lovainkat és fogatainkat átadja. Fegyvert ragadott, és ha

34 Ilyen nevű település csak az útvonaltól nagyon messze található. Nem kizárt, hogy tévedett a napló szerzője.

35 Krems an der Donau

késlekedik Józsa az átadással, lelövésssel fenyegeti. Emlegeti, milyen szép halott lesz majd, ha nem engedelmeskedik. Megtörténik a kocsiknak lovakkal való átadása. Szegény Kacsar János ruszin kocsisunk itt szakadt el tőlünk. Nagyon kellemetlen helyzetbe hozott „szövetségesünk.” Két hete nincs kenyérünk, most maradt a zászlóalj három egyes fogattal. Könnyíteni kell a terhen, mert csak úgy tudunk haladni. A legénység amúgy is elégedetlen. Nem akartak ezek Németországba jönni, ugyanúgy, mint mi. Szabadulunk tehát a felesleges tehertől. Az irodaládát, egész tartalmát elégetjük. A GH. egész elszámolását, pénztárkönyvét. Kifizettük a zsoldot. Felvettük a fizetést. De nem sokat érünk vele. Kenyerünk nincs. Elszakadtunk az ellátóosztagtól, el az ezredparancsnoktól. Az emberek elégedetlenek. Mi magunk is a legkellemetlenebb helyzetben jutunk. Sokan azt mondják, húzodjunk le a hegyek közé, és várjuk be ott az oroszot. Már rosszabb nem érhet bennünket, mint a „szövetséges” részéről. Ők hajtanak ki ide bennünket, ők szedik el pisztolyainkat, kerékpárjainkat, most meg az összes használható járműveinket és lovainkat veszik el. Még azok is kiábrándulnak, akik eddig hittek némileg bennünk. Úgy kell nekik. Minden felesleges holmit elégettünk. A főzőüstöket ott hagyjuk, csak a legszükségesebb holmit vesszük magunkhoz. Élelmünk még mára van. Ez babgulyás, kenyér nincs. Legjobb lett volna, ha internálnak a németek. Így sorsunk a legbizonytalanabb. Végre egy futár jön Győry ezredparancsnoktól. Ybbsból küldött futárt.³⁶ Azt állítja, hogy ott

36 Ybbs an der Donau

a dandár, van ott sajt, vaj és kenyér számunkra biztosítva. Oda kell mennünk. Kételkedés szállja meg sokat szenvedett magunkat, s most mi küldjük ki Bekény Pistát futárként, hogy erről a sajtról és kenyérről meggyőződjön, nem hittük el. A Dunában megmostam és megáztattam a lábam, mert a bokám fáj. Régi in hüvelygyulladásom újult ki. Még csak ez hiányzott nekem! Előttem még sok ismeretlen számú kilométer, és fáj a lábam.

Április 9-én reggel újra indulás. Szánalmas menet. Mitterarnsdorf. Csodaszép vidék, várromok és szép gót templomok látszanak a szűk Duna-völgy szikláin. Itt sok bort termelnek. Borospincék, présházak mindenfelé. Szép idő van. Virágoznak a [...].³⁷ A falvakban öreg, régi lábasházak mellett megyünk el. Szép várrom látszik a hegyen. Hinterhaus a neve. Oberarnsdorf. Vele szemben fekszik az előbb említett várrom.

Aggstein. Várrom és falu. Merész sziklán ül az ősi sasfészek. Vagy rablóé volt, vagy nemes úré. Az a fontos, hogy most nincs számunkra más jelentősége, csak az, hogy gyönyörködteti szemünket. Hinterhaus.

Aggsbach Dorf.³⁸ Schönbüchel.³⁹ Éjjelezés egy csűrben. Messze esik attól a helytől a szállás, ahol megálltunk. Schönbüchel igen szép hely. Kis patakon megyünk át ahhoz a házhoz, ahol alszunk. Csűr megint, de milyen hely ez megint. Szűk fekvőhely illatos

37 Az eredeti szövegben olvashatatlan bejegyzés.

38 Helyesen: Aggsbach Dorf

39 Schönbüchel an der Donau

szénán, de közvetlenül lábainknál disznók rőfögnek. A kényelmesebb, szélesebb helyet három öntudatos német baka foglalja el. A rosszabb hely a magyar tiszté. Milyen előzékenyek ezek a magyar vendégekkel szemben. Nálunk dőzsöltek ezek az urak, csak paplanos ágyban tudtak aludni a magyar faluban. A falu szép, reggel megmosdok egy patakban. Rudi, mint mindig, figyelmesen tartja a törülközőt, a víz jéghideg. Közvetlen alattunk a Duna. A túlsó parton és itt mindenütt gyönyörű fenyvesek.

Távolból már integet felénk Melk. Gyönyörű bencés kolostor. Fejedelmi helyen épült, óriási arányú falak, csodálatos finom süvegű barokk sapkák a toronyokon. Századok békés, építő és szépítő munkájának eredménye. Mi kincs lehet e falak mögött? Mennyi magyar bencés tanulhatott itt az idők folyamán? Ki tudná ezt megmondani? Nem láthatjuk. Mi a városban nem állunk meg, csak a szélén megyünk, kikerülve a forgalmas, tehát azt hiszem a legszebb, helyeket, mert egy ilyen csapattal, akik mindig kéregetnek, nem engednek be. Az embereink éhesek, a lovak nem húznak. Egyes lovaskocsi, nehéz emelkedők. A Józsa két lova felhajtott a meredeken. Ott ül az egész család a kocsin. Ők elhúznak, mi meg lemaradunk. Kezdjük a kocsitolást az emberekkel. Mi is, tisztak, nekiállunk a kocsitolásnak. Nem megy, nem bírja a ló. Egy osztrák megsajnál bennünket, utat mutat. Kikerüljük a meredeket egy mellékúton, és a pihenőre térő zászlóalj többi részét utolérjük. Itt vezet az út tehát Ybbs felé.⁴⁰ Ott vár a sajt és

40 Ybbs an der donau

kenyér. Visszajött Bekény Pisti. Van ementáli sajt és kevés kenyér. Édes Iluskám, egyre messzebb és messzebb kerülök tőletek. Ki tudja, látlak e még valaha benneteket. Kis Babukám! Isten áldjon. A város szélén, ahol pihenünk, van egy borzalmas német internálótábor. A foglyok az udvaron. Csíkos ruhák vannak az embereken. Külsejük és kinézésük⁴¹ a nélkülözésüket tükrözi vissza. Látjuk őket közlől. Szörnyen néznek ki. A fejük szabadon van, hátulról előre végig megnyírva kopaszra. Hátukon nincs folt bevarrva végig. Villamos drótháló veszi körül az egész helyet. Közöttük vannak magyarok is. Kikiabálnak. Az örök hajtják, léccel verik őket. Valahová terelik. Ja, igen, látom már, észrevették, hogy kikiabáltak a foglyok.

Winder,⁴² **április 10.** Kis falu. Várrom. Ornding. Pöchlarn. Ismét találkozás a Lehellel. Balra hatalmas havas csúcsok. Ötschan?⁴³ Így hívják a hegyet.

Walbenbach. Irtózatoss fáradt vagyok. Diedersdorf. Találkozunk ismét az Elmóval.⁴⁴ Sok kocsival járnak. Van élelmiszerük. Most azt viszik, a mi élelmünket. Vajon vettek a mieink tőlük át valamit. Säusenstein. Sarling. Unterhaus. Megérkezünk halálos fáradtság után Ybbsbe. Nem a városba. Unterhaus egy nagy tanya-világ széle. Ybbsnek. Hatalmas csűrök mellett állunk meg. Látjuk,

41 kinézetük

42 Elírás. Helyesen: Winden

43 Ötscher

44 élelmzési oszlop

itt az ezred is. Ott Győry százados, ezredparancsnok. Már a dandár elment. Ybbsben este kenyeret és jókora ementáli sajtot kapunk. A sok éhes ember eszik. Eloltja éhségét. Pihen. Tetvészkedik. Én is elmegyek egy patakhoz. Megmosom a lábam. Kiszedek az ingemből három tetűt. Ezután pihenés a gyepen. Alszom a jó meleg napon. A bőrbekecsem terítem fejem alá. Süt a nap. Délután tisztigülés. Itt fejmosást kapunk. Miért hagytuk elmenni kocsijainkat. A csűrben, ahová létrán másztunk fel, jól aludtunk a gyalogos menet után. Gyilkos menet volt az a nap. Emelkedőnél toltuk a kocsit. Pihenő lesz ma is, de új menetcél van előttünk. Linz. Lehet, hogy már indulunk is ma. Ez az Ybbs volt az egyik menetcél. Most már újabb menetcél áll előttünk. Linz. Ide az kilencven kilométerre van. Három–négy nap alatt meg lehetne csinálni. Fáradtak az emberek, a lovak gyengék. Az emberek elkeseredettek. Az esti órákban sikerült meleg vízben jól félíg lemosakodni. A lábam pihent kicsit, de azínhüvelygyulladás még egy kicsit érzem. Tegnap az úton Zichy erotikus rajzainak széttépett töredékeit vettem fel. Ismertem már e képeket, de kisebb méretben láttam. A mai napon nagyon jó pihenés volt. Reggel jól ébredtem, és mosakodni is tudtam. Tetűt nem találtam. Egész nap hevertem a jó meleg napon. Ma 11-e van, holnap indulás Linz felé.

Reggel indulás Ybbsből. Kottingburgstall. Lépten-nyomon veszik el kocsijainkat. Itt három fogatot és három tehenet vesznek el tőlünk. Harminchét kilométerre esős időben, gyilkos menet után, átázva és fázva elhelyezkedünk egy pajtában. A hölgyek, Aigner doktor felesége és sogornője, is velünk alusznak a csűrben. Este Pista, Tóni és én kerítettünk egy csajkában almabort.

Savanyú volt, de megittuk. Este disznópörkölt volt kenyér nélkül. Itt Horvát és Karika főhadnagy urak összezördültek, mert Karika kivett egy csajka pörköltet a közös főzetből. A legénység előtt nem jó benyomást tett az egész ügy. Esik az eső. Minden ruhánk át van ázva. A kis bőrbekecsemet melengetem a kályhánál. Reggel borús az idő, de most nem esik.

Most légvonalban ötven kilométerre vagyunk Linztól. Valami tanyán vagyunk itt. Azaz tanyát jelent. Furcsák ezek az osztrák tanyák. Körül négyszögben épített lakóház és csűr, mint egy vár, és ez épületek közepén az udvar egy trágyadomb. Mindez nem széles, terjengősen építve, szűk helyen, úgy, hogy az ablakokat nem tanácsos kinyitni nyáron, mert a szó szoros értelmében a legyek milliói repülhetnek be a lakóházba. A trágyadomb ugyan mind nyitott, egyet sem láttam zártat. Alatta pedig trágyalékút, ahhoz szivattyú van szerelve, és ezzel a lével öntözik az amúgy is dús rétejeiket. Ritka ilyen szép kaszálókat. Esik itt az eső folyton. De a magyar parasztudvar ezekhez képest fejedelmi kúria. Még a legszegényebb koldus házatája is rendesebb nálunk, amit én itt Alsó-Ausztriában tapasztaltam. Az utak mentén van egy általam ismeretlen körte- és almafajta. Öreg nagy fák mindenütt. A fák gondozatlanok. Ennek a terméséből állítják elő ezek a jámborok az almabort. Bicskanyító savanyú vacak az egész. Azt hallottam, hogy van ebből az italból erős is. Ebben a fajtában nem sok szesz lehet, amit nekünk 1 márkáért eladnak. Itt-ott becsípett embereket is találunk. De én legalább négy-öt literre becsülöm, amit ez az ember megihatott belőle. Magam fél liternél sohasem tudtam többet meginni. Itt egy napi pihenő volt, illetve bajlódás. A doktortól hallottam, hogy a tiszték

50%-a rühes. Én még nem vettem magamon észre semmit. 14-én indulás. Walslet elkerülve elhagyjuk a szép mezőket, amelyen rengeteg legelő és csűrrel felszerelt tanya van.

Este hosszú menet után egy fenyőerdőben aludtunk. Rudi legényem szép fenyőgallyakból csinált kettőnk számára fekvőhelyet. Összebújtunk, mert hideg volt. Jutott így reá is a pokrócból és bundából valami. Nem sokat aludtam, mert fáztam. Tegnap tizennyolc kilométeres utat tettünk meg. Az osztrák földtulajdonos nagy lármát csapott, hogy az ő földjén telepedtünk meg. Ronda népség. Reggel, 15-én feketekávé, ittunk és aznap semmi élelmünk nem volt falható. Kenyerünk már rég nincs.

15-e, április. Ma két hete vagyunk úton. Iluskám, hogy hány kilométerre szakadtam el tőletek, meg sem mondhatom. Haag. Szép gót templomot láttunk. Csinos város. Salaberg. Vasárnap. Este megint egy kis fenyőerdőben alszunk. Sehol nem adnak hajlékot nekünk. Országútra és szélére került bitangok lettünk. Ki felelős ezért? Hol az a barakktábor és munkahely, amit a határátlépésnél hallottam emlegetni? A hideg és meleg vízzel ellátott barakktáborból mi csak a hideg esővizet ismerjük. Az aztán jut nekünk bőségesen. Megint egy fenyvesben aludtunk tehát, Rudival együtt. Másnap maradunk ott. Beteg vagyok. Már este 38 °C volt a lázam. Papp István mérte meg. Azt mondta, hogy neki gyanús, azt hiszi, hogy flekktífuszom⁴⁵ van. Jól nézek ki. Ez kellett

45 A kiütéses tífusz régebbi neve.

nekem. Két pirulát ad be a doktor. Nem csökken a lázam. Bár be vagyok oltva leMBERGI szÉRUMMAL, ő mégis csak a flekktífuszra gyanakszik. Éjjel szörnyű lázálmom volt. Megjelentél előttem, Iluskám és kicsi kisleányom, de szörnyű volt a kép. Mindketten vakon, tapogatózva jöttetek felém, ahogy hangosan kiálltattatok. Felébredtem. Facsaró víz vagyok, és nagyon fázom.

Tóni előtt nem tudok megállani. Szid, mint a bokrot, vegyek erőt magamon. Kerülöm, mert gyenge vagyok, és bár tudom, hogy igaza van, mégis csak nem jól vagyok. Most Steyr előtt vagyunk valahol. Oda már nem engednek be bennünket. Ma három hét óta először kaptunk kenyeret. Ma 17-e van.

Haidershofen mellett. Édes Iluskám 17-én este 39,1 °C a lázam. Fekszem hát az erdőben a fenyőfák között. Ma ugyan egy kocsit az ezredtörzsből lefestettem. Nem bírtam végigfesteni a képet, mert igen gyenge voltam, de a kocsi olyan festői volt, hogy le kellett festenem. Az emberek ma nagy évészetet rendeztek. Óriási adag mákostésztát ettek fehér lisztől. Három deci mákot és rengeteg cukrot szórtak a tésztára. Minden ember evett. Én alig ettem valamit. Felköltöttek és bevittek abba a pajtába, ahol Aigner doktor adatott nekem helyet a szalmán. Ma kértem tőle hashajtót, most jut eszembe, hogy rég nem volt székletem.

Reggel három órakor indulás. Alig bírok menni, de vonszolom magam. Fél hétkor átmegyünk Steyren. Világhírű gyárváros. Itt készülnek a nálunk is ismert kerékpárok. Az Enns folyó hegyipatakok módjára vágat már az út mellett, ennek a két partján terül el a város, de mindkét rész hegyoldalon fekszik. Nagyon szép, karcsú torony látszik a túlsó parton. Az már Steyrhez

3. kép. A festőláda

tartozik. Egy óriási barakktábor van mellettük. Munkáslakások. Itt már egy összebombázott gyárat látunk. Borongós idő van, most mennek be a munkások a gyárba. Két magyar diák szólít meg bennünket. Ezek is gyárban dolgoznak, most mennek munkahelyeikre. A városnak igen szép fekvése van. Az Enns folyó zöldes tajtékkal bukdácsol a köveken. A víz színe zöld, nem sárga, hanem valami furcsa zöld színe van. Miltischzöld⁴⁶ és ennek árnyalatai. Pompás víz. Nem nagy, de igen szép. A külváros olyan, mint mindenütt a világon. A folyóparton vezet az út, és nemsokára eláll a szemem a sok szép látnivalótól. Szebbnél szebb öreg német házak között járok. Van itt gót stílusú, reneszánsz, barokk és vasrács, ablakrácsok minden stílusban. Remekül megőrizve mindenütt az épületen, ha azt renoválták is valamikor. De jó volna itt megállni és festeni, festeni és rajzolni. De a menet megy, halad. Elérjük a hidat, azon megyünk át a pompás folyón. A híd mellett, lent a folyóban duzzasztógátak látszanak a mélyben alant. A víz átbújik rajtuk, és érdekesen osztják meg a rohanó vízáramlást. Négy-ötfféle sebessége is van a víznek. Persze, mert mindjárt a híd felett duzzasztómű van, és ott látszik a turbinamű is. Tehát az áramszolgáltatást az Enns folyó adja. Az erőműtelep fölött pedig messze az óriási hegyek látszanak. Ennek a hegységnek egy meredek völgyében fekszik a város, ahol az Enns kilép ebbe a széles Duna-medencébe. Cso-daszép a város a hídról. Mindkét partja szép. Remek templomot

46 Feltételezhetően katonai zöld.

látok, szép ízléses teret. A túlsó partra elkanyarodunk, és egy villanegyed elhagyása után elkanyarodunk, és egy fenyves eltakarja az előbb látott szép várost.

Felső-Ausztriában vagyunk. Még messzébb kerülök, egyre jobban töled, Iluskám.

Április 18-án délután Ruprechtshofenbe értünk.⁴⁷ Azt hiszem, itt éjjelezünk. Lázam most is van. Gyalogoltam és kocsin is ültem keveset. Az utat már bírom. Még szállás most nincs. Ülök a kocsin bőrben és köpenyben. Végre elszállásolnak.

Április 19-én indulás. Neuhofen.⁴⁸ Megint csűrben aludtunk. Lassanként hozzászokunk már, hogy csak így összevissza tudunk aludni. Ruhástól és rendetlenségben. 20-án reggel indulás, szép, ragyogó időben. Teljesen rendben vagyok. Egy irtózatosan kínos székletét után megszabadulok a lázamtól. Valószínű, hogy az abnormális székrekedés is oka lehetett a magas láznak. Messziről csodálatos szép hegygerincvonulat látszik, ragyogó havas csúcsok. Érdekes sziluettű, különös szikla látszik ott messze távolban. Ezt a vonulatot Bajor-Alpoknak mondja valaki. Tévedés, azok a salzkammerguti hegyek. Valaki megmondja, hogy az a furcsa szikla a Watzmann. Valami kővé vált királyfejről beszél. Monda fűződik hozzá. Itt is teremnek

47 Van ugyan ilyen nevű település, de nagy távol van az útvonaltól. Feltételezhetően elírás.

48 Neuhofen an der Krems

mondák. Nem nagy utat teszünk meg. Elérjük Weiskirchent,⁴⁹ ott a falu szélén egy igen öreg tanya mellett álltunk meg. Itt vagyunk még ma is, 21-én. Teljesen jól érzem magam. Lázam nincs. Holnap, azt mondják, munkába állunk valahol. Meredek erdő szélén állunk meg. Itt megváltoztatják a zászlóalj összetételét. Engem beosztanak a 202/3. századhoz. Mörk Győzővel megint találkoztam. Ők is jönnek tehát kifelé. [Sógoromé] ⁵⁰ sorsáról nem tud semmit sem. Otthonról pedig nem tud semmit sem. Nem tudom, hazakerülhetek-e innen. Igen messze vagyunk már Wientől is. Linztől pedig eltértünk, mert már sokkal közelebb voltunk hozzá, mint most.

Április 24. Wels. Itt vagyunk már a második napja. Tehát ide április 22-én érkeztünk meg. Nagy esőben indultunk, és vert bennünket, végre borongós, nedves, vizes időben és ruhában beértünk egy szép nagyvárosba. Egy nagy térségen, a város szélén, a Traun partján lévő népkert és ügető-versenypályán telepedünk meg. Reichsnährstand-hale nevű csarnok fogadja be fáradt embereinket. Ez valami összetákolt, modern mérnöki fantazmagória.

Egyszerű gerendaszerkezet váza köré szalmából vagy gyaluforgácsból, valami kötőanyag hozzáadásával, lapokat préseltek ki, és ebből alkottak falat. Valami olyan árumintavásár rendezésére

49 Feltételezhetően Gunskirchen.

50 Feltételezhetően ez van odáírva.

alkalmas hely ez. Potemkin-fal.⁵¹ Rajta a birodalmi sas és jelvények látszanak. Ablak igen kevés van rajta. Előtte és mögötte sok bombatölcsér látszik.

A közelben, még a területünkhöz tartozó részén, leégett, hasonló csarnok kéményei látszanak. Francia fogolytábor volt itt. Porig égett az egész. Csak a kémények mutatják, hogy milyen magasak lehettek.

Az emberek már másnap munkába álltak. A vasúthoz mennek dolgozni. Magam is kijárok velük. [...] a század parancsnoka, én a helyettese vagyok. Fél háromkor van az ébresztő, délután kettő óraker jöttünk be onnan. A koszt tűrhető volna, de hideg van itt. Eső mindig van. Minden nap. Nem tudunk megszáradni. A nagy csarnokban alszom én is. Szalmán, mint embereim. Mihalovics Laci van mellettem. Tenger ember van itt, és éjjel-nappal zsigog mindenki.

Április 25-én délután légiriadó. Rohanok ki a Halléből. Nagy Pista zászlóaljírnökkel a telepet bekerítő kerítés mellé, a sűrű bokros rész felé tartunk. Már zúgnak a gépek. Fel is tűnnek észak felől a veszedelmes madarak. Jönnek, s mikor pont a fejünk felett véljük az első hullámot, halljuk a bombák kioldásának suhogását. Bombáznak. Óriási robbanások, hatalmas tüzek. Kicsit meghül bennünk a vér. A vasutat bombázták a gépek, három hullámban szórták a gyújtó- és robbanóbombákat. Légvédelem sehol.

51 Patjomkin

52 Az eredeti szövegben olvashatatlan bejegyzés.

Április 27-én kivonultam ismét a századdal a régi és új rombolásokat helyreállítani. Két helyen dolgozunk, a rendes pályaudvaron és egy rendező pályaudvaron. Azt tudatosan tönkretették a húsvéti támadásnál. A pokol hozzá képest cukrászda. Ott áll a sok szép magaslaton a romok között. Harminckét helyről járkáltak be a mozdonyok a nagy fűtőházba.

Legalább száz mozdonyt lehetett volna itt rendbe hozni és karbantartani. Remekül felszerelt műhely romjai látszanak. Benne esztergapadok, marógépek, illetve gyalugépek összetörve. Itt az emberek az összeroncsolt fedélszerkezet gerendáit szedik le. Lerongyolódott ruhájuk most piszkos lesz a koromtól. Éhesek mindig az emberek, ha valahonnan tudnak krumplit szerezni, főznek. Ügyszólván mindig ennének. Kimerítette őket a hosszú, fáradságos út. A németek hajszoják a munkát. Bánásmódjuk olyan, hogy hadifogoly sem lehet rosszabb helyzetben, mint mi. A fordítónál orosz foglyok dolgoznak. Munkába állnak reggel nyolckor, és tizenkettőkor abbahagyják. Munkájában nincs köszönet egyiknek sem. Egyáltalán látszik már rajtuk, hogy a munkát azért nem csinálják, mert tudatában vannak annak, hogy a háborút a németek elvesztették. Azonkívül, ahol lehet, „szerezni” igyekeznek mindenütt. Katonai műszó, máshol lopásnak nevezik ezt a ténykedést. Az egyik alakulattól kint dolgozó ember, magyar fiú, talán 3 gyermeke volt, rájöhetett a napokban aztán erre a „szerzésre.” A vasútnál dolgozott, és az egyik vagonba felment, onnan kekszet és pár apró holmit, élelmet csent el. Mikor lelépett a vagonból egy német főhadnagy elé került. A keksz kicsúszott a zsebéből, a német

főhadnagy szó nélkül vette a pisztolyát, és a szeme közé lőtt. Jól talált, az ember azonnal meghalt. Drágán fizetett a nyomorult, szerencsétlen, éhes baka, akinek itt jó kosztot és hideg-meleg vízzel ellátott barakkot ígértek. De jellemző a hű fegyvertársra is, aki egy ilyen apró kis lopásért képes kioltani az életét egy háromgyermekes családapának. Nekik még sok olyan tettet kellett elkövetni, hogy mérhetetlen gögjük és uralomvágyuk megkaphassa a méltó büntetést.

Ha embereink megállanak a nehéz munkában, mindjárt a szabotázs szót mondják. Ők maguk a munkánál, annak beosztásánál igen tervszerűtlenek. Az a híres német rendszer és beosztás a munkavégzésnél itt ismeretlen. Összevissza beállítják a dolgozókat, alig csinálnak az emberek valamit, már jön két német, és cipeli embereinket másfelé. Az az érzésem, hogy tulajdonképpen ők sem tudják, hogy melyik munkarész volna fontosabb. Az a tiszt, aki lelőtte a magyar katonát, nem főhadnagy volt, hanem százados. Jesse százados. Az az ember, aki a munka ellenőrzője volt.

Elhelyezésem változott. Őt tiszttel kerültem egy fedél alá. Fedél alá, de ez a fedél nem véd meg a hideg esőtől.

Ma hallottam híreket, a németek feltétel nélküli megadást ajánlottak fel az amerikai és angol csapatoknak, de az oroszok ellen változatlanul harcolni akarnak.

Hideg esők vannak. Tegnap bőrig ázva kerültem haza. Hideg vidék ez nagyon. Szárártgattam a napon a holmim. Most két napig nem vonulok ki. Legalább nem fázom össze a hideg esőben. Süt a nap. Itt ülök egy padon, kint a nagy halle

előtt. Vajon mi lehet most otthon? Élnek-e szeretteim, és ha élnek, hol vannak? Mikor és egyáltalán hazakerülhetek e még innen? Wels kétszáznegyven kilométerre Wientől. Budapestől kb. ötszáz kilométerre vagyunk. Talán szegény Ilus sohasem fog megtudni rólam semmit sem. Nemsokára adják az ebédet. Babgulyás lesz.

A nőket (hozzátartozókat) tegnap elvitték tőlünk. Ezek 50 %-a tisztességes, a többi mint „menyasszony” követte a kitelepülőket. A családokkal elment Józsa Jenő százados is.

Ma 29-e van. Vasárnap dél.

Május 2-án. Még mindig itt vagyunk Welsben. Tegnap kivonultam ismét. Igen hamar havas eső volt. A szobában a hőmérő 11 foknál nem megy magasabbra. Tegnap egy kávéházban ittunk tejeskávét. Azt hiszem, [...] ⁵³ műtejporból készült. Az íze olyan volt. Este egy régi étteremben ettem répaföléket. Az étterem Hans Such-féle ⁵⁴ házban, régi gótikus, boltíves, sötét helyiség. Kenyér nincs hozzá, de főtt étel és asztal mellett lehet enni. Nem katonák közt, bár igen sok magyar és német katona jár ide. Az étlapot megnéztem. Itt nincs drágaság, négy-öt márkáért végig lehet enni az egész étlapot. Csak az a baj, hogy minden jegyre kapható. Ma délben ugyanott voltam, bár már unom is a sturmot. Ez a jegy nél-

53 Az eredeti szövegben olvashatatlan bejegyzés.

54 Feltételezhetően Hans Sachs kora újkori német mesterdalnokra, költőre és drámaíróra gondolhatott a szerző.

küli főzelék neve. Hastöltő. Eszik a németek is. Bár ezek mindent megesznek. A város szép. Ódon épületek vannak benne.

Ha tovább maradunk, előveszem a vízfestéket, és dolgozni fogok.

Ma Zsiga bátyám névnapja van. Istenem, végiggondoltam a régi szép időket. Sivár most és kilátástalan előttem minden. Rövidesen fogságba kerülünk. Már hallottuk, hogy Hittler is meghalt. A németek rádión egész röviden jelentették be a dolgot. Göring pedig eltűnt. A front inog nagyon. Vége felé tart ez az áldatlan háború, csak a mi sorsunk bizonytalan. Józsa Jenő százados, azt hiszem, már nem is tér vissza hozzánk. Helyettese Váhar főhadnagy, aki a Lehel erődítési kirendeltségnél volt beosztva.

Iluskám, nem tudom, láttok-e engem még valaha.

Én nem bízek semmiben sem. Jó az volna, ha angol vagy amerikai fogságba kerülnénk. Felénk most amerikai csapatok menetelnek. Most Linz és Passau közt vannak. Úgy halljuk, nincs semmi ellenállás sem. Csak harc nélkül esnénk fogságba. Megérdemelnénk, eleget szenvedtünk. Nehéz és kínos napok ezek. Középen állunk, és várjuk a versenyzutást, melyik ér ide, az orosz vagy az amerikai hadsereg? Tegnap vettem egy pipát. Nincs cigarettapapírom, ahelyett jó lesz.

Május 3-án megint kivonultam. Irtózatoss, komissz havas eső esett. Nagyon fáztam, és rettenetesen szenvedtem a hidegtől. A németek egykedvűen veszik a híreket az ország megszállásáról. Sőt, némi öröms is látszik rajtuk, hogy megszabadulnak

a bombázásoktól. Az osztrákoknak felszabadulást jelent a hitleri Németország bukása. Még most nem mondják, de látszik rajtuk.

Most egy meleg „nyomortisztí” szobába húzódtam be. Egy lóca sarkán kaptam helyet és sepergetek. Kint nem tudunk dolgozni, olyan rémes idő volt, fél tizenegykor kezdtünk valamit dolgozni, de azt is inkább ímmel-ámmal. [...].⁵⁵ Tegnap újra beoltattam magam kiütéses tífusz ellen. Még két oltást fogok kapni. Ez nem olyan fájdalmas, mint a januári oltás.

Napok vagy órák kérdése már, hogy fogságba kerülünk. Milyen fogságba, nem tudom. Elhurcolnak bennünket, hogy mi is lesz velünk, nem tudom, de nem is tudja senki. Kedves Iluskám, kisleányom, nem látlak én benneteket talán soha. Isten veletek!

Május 4. Itt vannak az amerikai csapatok. A legnagyobb rendben, minden ellenállás nélkül szállják meg a várost. Nincs semmi lövöldözés. Embereink ma ugyanúgy kint dolgoztak a vasútnál. Most jönnek haza a munkából. Találkozunk az amerikai gépkocsizó csapatokkal, mikor megtudták, hogy magyarok, továbbengedték a hazafelé menetelő csapatot. Csak a német katonákat fogják el, és terelik mindenfelé. A városban a raktárak fosztogatása megkezdődik. Az orosz, az olasz, francia, magyar foglyok a raktárokból konzerveket, cukort, pálinkát stb. vesznek ki. Ide hozzánk is tömegével hordják be a konzerveket. Most már foga-

55 Az eredeti szövegben olvashatatlan bejegyzés.

tok indulnak ki tőlünk, és csakhamar rengeteg élelmiszerral telik meg a GH. raktára. Mindenféle étellel eltel a sok éhes katona. Annyit esznek a disznótoros konzervből, hogy képtelenek megemészteni és kihányják. A Wels közelében lévő zsidó táborból hazaindult foglyok nálunk találnak meleg levesre. Szívesen adtunk a sokat szenvedett embereknek. A mi alakulatainknál nem volt nyilaspárti ember. Rettenetesen néznek ki ezek az elgyötört emberek. Láttam ma amerikai katonát. Estefelé felmentem a városba. Megnéztem a Mária Terézia-stílusú városháza tetején lévő Egyesült Államok csillagos lobogóját. Mellette Wels város vörös-zöld lobogója és az osztrák piros-fehér-piros szín díszleg. Az amerikaiak feltűnő, kicsi és gyors gépkocsikkal jönnek, mennek. Vannak nagyobb tehergépkocsijaik is, de nem olyan baromi nagy kocsik, mint a német Wermachtnak voltak.

Telnek a napok. Nem jár a század dolgozni. Jó ebédek és vacsorák vannak. A városba kijárok. Az amerikaiak sok cigarettát és konzervet adnak embereinknek.

Welsben ma két hete vagyunk. Most május 6-a van. Indulási parancsot kapunk. Teljes szerelvényel sorakozó, irány Linz. Különböző vad hírek keringenek. Átadnak bennünket az oroszoknak. Az oroszok az Enns folyónál, Steyrnél vannak. Nem tudunk semmit sem. Mindenesre valami fog történni. Elindulunk. A városban egy helyen, a Göring ringen állunk meg. Négerék autókat szerelnek fel. Vadonatúj pneumatikokat⁵⁶ fújtatnak fel, és rakják

56 gumiabroncsokat

fel a kocsikra. Egy néger pallér írnökuk szól, és bevisz egy udvarra. Onnan vagy öt üveg pálinkát és konzerveket hoz ki. Aztán mások is bemennek az udvarra. Az udvaron raktár van. Tele itallal, konzervvel és sok minden földi jóval. Az amerikai kezében üveg. Már jocskán be van csípve, és egymás után engedi embereinket, hogy vigyenek a raktári holmikból. A raktár a Greit hotelé. Rövidesen mindenki borhoz jut. Engem a GH.-s kínál valódi badacsonyi borral. Jót húzok az üvegből, és magam is bemegyek a házba. Pincébe kell lemenni. Ott áll az amerikai, int, hogy menjek be én is. Összevissza lépcsőzők fel és le, végre odaérek, ahol az emberek az italokat veszik fel. Három üveg olasz bort hozok ki, és a GH.-st én is megkínálom. Elfogyasztunk egy üveg bort. Aztán kínálnak mindenféle jó borral. Remek ürmösbort⁵⁷ is adnak. Majd egy jó üveg műmézhez is hozzájutok. Csak sokára indulunk meg. Jókedvűen a sok mindenféle italtól. Nem megszire megyünk. Az országúton éjjelezünk. Útközben tisztí írnök remek barackpálinkával kínálgat. Mire megállapodunk, kicsit becsíptem. Lepihenünk az út szélén. Egy fa alá fekszem, és fél órát alszom. Aztán felébredtem, és az emberek közé megyek. A századom egy telefonpóznánál éget. Hatalmas tűz van ott. Helyet adnak embereim, és közéljük ülve beszélök velük reggelig. Reggel főznek a szakácsok. Menet még mindig nincs. A századparancsnok előrement valahová. Végre délután visszaindítanak a városba, és visszatérünk eredeti helyünkre. A két üveg finom Marsala bo-

57 Édes csemegebor, amelynek a borhoz hozzáadott ürömtől és egyéb fűszerkeveréktől származóan sajátos íze, illata és zamata van.

romat elcsenték a kocsiról. Mások is így jártak. A városban, míg az utcán álltunk, a GH.-s számárfogatnak nagy sikere volt. Sok gyerek gyönyörködik a két csacsiban. Én két fiúcskát tettem fel a szamár hátára. Édesanyjuk boldogan nevette a fiát, amint ül a csacsi hátán. Elfoglaltuk ismét az ügető versenypálya tribünjének alján lévő nyomortanyánkat. A welsiek boldogok, hogy amerikai megszállás alatt vannak. Itt maradunk tehát, míg a határok meg nem nyílnak számunkra. Folytatjuk a körzetrendezési munkát. Másnap befejeztem azt a képet, amit az úton Ybbsnél festettem. Bizonytalan időre elhúzódik a hazamenetel ideje.

Pünkösöd első napja. Boldog pünkösdi ünnepeket kívánok neked, távoli, elhagyott kis családom! Adja a jó Isten, hogy nyugalmas ünnepek legyen nektek. Gondoljatok rám, a távollevő és titeket végtelenül szerető férjre és édesapára. Kicsi Iluskám, kisleányom a nap minden órájában veletek vagyok. Nagyon végtelenül szeretlek benneteket. Délelőtt szemle. Díszmenet, istentisztelet. Délután blokkokat készítettem, hozzáfogtam festeni. Egymás után csinálom a kis akvarelleket. Egyet paszpartuzok. Elég jók a képek, csak szegényesek a témák. Jó volna kimenni a városba, hogy ott csináljak képeket.

Ma délután a versenypályán, tíz méter távolságra tőlem, Thurs főhadnagy motorkerékpár-szerencsétlenség áldozata lett. Veszett sebességgel belement egy autó sarkába. Szétment a koponyája. Meghalt. Otthon három gyermeke van, azt mondják. Kiábrándítóbb és ostobább ok miatt már nem lehet meghalni. A napok csendesen peregnek. Még szó sincs arról, hogy innen

elkerüljünk. Egy zsidó ember ment innen haza, annak címem leadtam, hogy írjon Ilusnak, hogy hol vagyok.

E napok után az élet szinte receptszerűen folyik tovább, állandó kivonulások az embereknek munkára, néha magam is szolgálatba készülök. Egy nap az úgynevezett Alpenjäger-kaszárnyába mentem ki egy csoporttal. Az út mentén egy amerikai tábor mellett haladtunk el. Remek, szép, zöldesszürke sátoraik vannak. Egy gyepes térségen mintaszerű táboraik rendben vannak elhelyezve. Igazán rendes külsejű katonák. Öltözetük igen rendes. Fegyvereiket némi pongyolással viselik, de mind fiatalok és jókedvűek. A kaszárnya előtt, ahol katonáink beteg zsidókat ápolnak, és kerületeiket fölbontják, kint az utcán fekszenek a zsidó hullák. Megszámolom, 16 halott. Le vannak takarva pokrócokkal, jól vagy rosszul. Savanyú szagot érezünk, amint mellettük megyünk el. Bent az udvaron elrendezik az embereimet. Én ott várok egy darabig, aztán az úton hazatérek. Embereimet a beosztott hadapród fogja hazavezetni. Mikor hazaérek, hívnak, a dandárparancsnokságon az altábornagy úr elé kell mennem, valamit rajzolni kell. Tudom előre. B. százados mondja, hogy még ma meg kell csinálnom egy oklevelet. Megadják az angol szöveget. Egy amerikai magyar [zászlós]⁵⁸ kapja, sok szívességgel volt a parancsnokságnak. Nincs jó papír a dandárparancsnokságnál, hát adok én egy lapot a tömbből. Holnap adják át, tehát egész éjjel dolgozni fogok. Az altábornagy máris kijön a szobájából, és beszél velem a készítendő oklevélről. Las-

58 Feltételezhetően ez van leírva.

sanként elmennek a tiszték, magamra maradok, csak egy küldönc bóbiskol mellettem. Mikor ébresztő van, és kezdődnek a sorakozók, készülök el a munkával. Fáradt és álmos vagyok. Egész nap szolgálatmentes vagyok. De délelőtt jót aludtam.

Másnap hallottam, hogy meg vannak elégedve az átadott munkával. Ez a munka erőt adott aztán nekem ahhoz, hogy dolgozni kezdjek. Először egy kis akvarellt festek, a patak mentén egy öreg fűzfát festettem borús időben. Nem sikerült úgy, ahogyan azt én szerettem volna. De itt, azok, akik látják, jónak találják. Aztán ettől kezdve mind jobban és jobban belemerülök a festészetbe, és ez életerőt ad nekem. Napról napra szaporodnak képeim. Márton László vesz először képet tőlem. Harminc cigarettát kapok érte. Ha időm lesz, lemásolom. Ez esti hangulat a februárból. Elég jó kis munka. Aztán kimegyek a szép Traun partjára, és ott festek egy szép reggeli hangulatú képet. Kora reggeli hangulat, párás levegőjű kép. Iluskám! Milyen más tájak ezek itt, mint otthon. Van itt fenyőfa, minden, mit parancsolok, de mégis csak más és idegen. Aztán egy lebombázott tanyát festek le. Igen jól sikerült, nagyon szép lett. Aztán Mihalovics kérlel, hogy a győrszentiváni kis templom, illetve a tűzoltótorony képét másoljam le. Későbbre marad. A hadapródok kérnek aztán, hogy fessek le kis lakásukat. Ezt három példányban csinálom meg. Kapok érte három szivart. Amerikai szivar, adnak érte darabjáért tíz szivart. A városba megyek festeni. Először a régi városi templomot festem le, a szentély felől nézve. Friss, meleg utcai kép. Előtérben egy bombatölcsér mellett kis két-kerekű kocsí. Az utcán egy-két járókelő. Sok ember áll körülöttem, míg dolgozok. Wunderbár, mondják. A kép sikerült.

Azt mondják, hogy szép festenivalók vannak az [Am Iddinger]⁵⁹ mentén. Megtalálom másnap a helyet, és egy szép képet hozok onnan is haza. Olyan régi, várszerű bástyák és falak ezek. Az egyik udvarra bemegyek. Pompás, boltíves, gót folyosón.

Az Am Iddigeren meglátom a Nepomuki Szent János szobrát. Gyönyörű barokk munka. Ideülök most lefesteni. Itt ismerkedek meg Schwarz úrral. Magyarországi zsidó fiatalember. Ott áll mellettem, beszélget, nézi a munkámat. Finom modorú gyerek. Látszik, hogy akar valamit. Elővetődik két amerikai katona. Nézik a képet. Mibe kerül? Nyolcvan cigaretta mondom, mikor kiválasztják a welsi öreg templom képét. Azonnal kotorják elő a finom amerikai cigarettát. Megrendelik a Nepomuki-képet is. Két nap múlva találkozunk ezen a helyen, és újra adnak nyolcvan cigarettát. Schwarz úr is képet akar venni. Neki is a Nepomuki Szent János kell. Hát legyen. Ő amerikai konzervet, kávé, szardíniát ígért. Most hajnaltájjig kezdve dolgozom aztán. Elkészülnek a képek, Schwarz úr boldog, mert egy amerikai tisztet lep meg a képpel.

Elteszem a három doboz szardíniát az útra. Egy dobozt felbontottam. Igen jó volt. A kávékonzervet eladtam Karika főhadnagynak.

A Wels feletti hegyről (azt hiszem, Reichsberg) lefestem a város látképét. Igen jól sikerült. Itt velem van Mihalovics zászlós is

59 A helyszínt nem sikerült beazonosítani.

munka közben. Ő le is fotografál engem munka közben. Megrendeli a képet ő is. Megcsinálom kis változtatással. A másolások sokszor jobbak az eredetnél.

Könnyen mennek, mert tudatosabbak, mint amit a terepen festek. Talán tisztultabbak. Másodszor is hívatnak a dandárhoz, megint oklevelet festek. Most az amerikai parancsnokot lepik meg az oklevéllel, mert az máshová lett átnevezve. Igen szép és gondos munkát csinálók. Ez nekem is tetszik. Hiányzik nagyon a megszokott, régi, kedves körzőkészletem. Jó kihúzó tollam. Schwarz úr megint felkeres a táborban, újabb képet rendel. Egy szép, csobogó patak képe tetszik meg neki. A Traun mentén egy kis patak ömlik a folyóba. Ezt veszi meg. Újabb amerikai cigarettához és konzervhez jutok. A hadapródok kis lakásának képét meglátta egy zászlós, aki a vöröskeresztes vonatnál GH.-főnök. Érdeklődik képeim után. Eljön hozzám és alkudozik. Mindenképp az eredeti kép kellene neki.

A városjárás közben az am Zvodinger utcából egy mellékutcában gyönyörű, címeres palotára találtam. Az összetett, gazdag címer valami különleges nagyságot sejtetett. Mindjárt lehetett látni, hogy ez a szép, barokk címeres ház még valamit rejt a számomra. Leültem festeni. Mikor javában dolgozom, egy úrinő beszáll hozzám németül, hogy majd nézzek be az udvarra.

Munka közben aztán tényleg megnéztem az udvart. Csofátalatosan szép, eredeti gótikus erkélyt találtam ott. Pompás, faragott mű. Érdekes, hogy az egész erkélyt csak hajnalban éri napfény. Így miután a kapubejárat képét megfestettem, hozzáfogtam a belső, szép résznek a festéséhez. Nagyon nehéz részt

választottam. Erős [rövidülés van].⁶⁰ Sokáig és igen gondosan rajzolgattam, s miután a rajzzal megvoltam, festettem. Lágy, zöldes tónusban festettem az egész részt. Nemsokára eljött a dél, és még félig sem készültem el a képpel. Tehát másnap újra nekifogtam. Másnap ismét délig dolgoztam. A kép igen jól sikerült. Azt hiszem, ez volt eddig legsikerültebb munkám. Másnap velem volt Mikevári is, és lefényképezett, amint festek. A felvétel, mit később kiderült, igen jól sikerült. A vörös keresztos vagonoktól (vonattól) egy zászlós jött el hozzám látogatóba, képet akart venni. Mindenáron ezt a képet akarta elvinni. Ígértem a másolatát, rémesen felizgatott engem. Megcsináltam a másolatát, természetes, hogy nem lehet olyan, mint az eredeti. Pedig volt már úgy nem egyszer, hogy a másolat sokkal jobb lett, mint az eredeti példány. Mikor eljött érte, újabb vita. Elhatároztam, hogy nem tárgyalok vele. Másodmagával jött el. Kiválasztotta a képet, és hatvanhárom Uppamann szivart kaptam érte.

Tekintettel arra, hogy nem volt elég magyar pénzem, és arra gondoltam, hogy talán jó volna most egy kis pénzt csinálni, eladtam húsz pengőért darabját. Rá négy napra kétszeresét is megkaptam volna érte.

Most néhány szót írok az amerikaiakról. Feltétlenül udvariasak, nem gorombák senkihez. A szolgálatban a fegyvereiket pongyolán viselik. Sokszor a cső lefelé van, úgy hordják. De tölténnyel igen el vannak látva, mert a szabadban mindenütt

60 Feltételezhetően ez van leírva.

célba lőnek. Valószínű, igen jól lőhetnek tíz lövetű fegyverekkel. Az autók igen jók, és nagy sebességgel hajtanak. Valamivel kisebb autókat használnak, mint a németek, és talán sokkal kevesebbet autóztatnak, mint a németek. A francia hadifoglyok hazaszállításakor igen sok Liberátoruk volt fenn a levegőben, de most már igen ritkán látni a nagy, hatalmas gépeket. Sokkal kisebb gépekkel elég sűrűn repülnek. Van egy, a „Gólyá”-hoz hasonló gépük, igen szépen, nyugodtan repül. Az embereinkkel elég jól bánnak az amerikaiak. Cigaretta adnak néha nekik.

Láttam egy ebédkiosztásukat. Amikor a katona a kimerőhelyhez ér, előtte a négy edényt forró melegvízbe mártja, és úgy megy a kiosztóhoz. A meleg vizet benzinnel fűtött, igen praktikus üstben melegítik. Ebéd után egy újabb üsthöz megy a katona, a szennyes csajkájával egy forró üsthöz megy, és egy odakészített kefével az edényt tisztára mossa. Gyorsan megy a művelet, mert az edényben valami zsiradékoldó anyag is van. Utána még egyszer egy forró edényben öblíti le az edényt, és a végén a negyedik kondérhoz megy, és itt hideg vízzel leöblíti a csajkát. Nálunk erre nincs mód. A legpraktikusabb mód, ha néha kap az ember egy kis meleg vizet csajkamosásra, de ez ritkán van.

Az embereink és magunk is tetvesek voltunk. Én is találtam naponta magamban kettőt-hármat, néha egyet. Az amerikaiak ezt is elintézték. Motorhajtásos kompresszonnal jöttek el, és az összes ruhaneműket és ágyat befújtatták egy fehér szerrel. Megszűnt a tetvesség. Az emberek testét az ingnél és gatyánál is befújtatták ezzel a szerrel. Megszűnt a tetvesség.

A kosztjuk addig jó volt, míg a németektől zsákmányolt konzervféle tartott. Attól kezdve romlott, és most igen gyenge. Elfelejtettem leírni, hogy mi volt az amerikaiak kosztja. Előbb kaptunk tejeskávét. Utána krumplipüré volt peccsenyével, és valami barna szósszal volt leöntve. Olyan volt, mintha paradicsompüré lett volna rajta. Ehhez kaptunk fehér kalácsot, de az olyan volt, mint a hó, olyan fehér. Aztán zöldborsószerű főzelék volt, legalább annak látszott. Aztán teát ittunk. Az is egy jó nagy csajkával volt. Náluk leginkább van [roggen-]⁶¹ leves, egy főzelék. Kenyér pedig igen kevés van. Két-három napra adják ki, de az ember hamar megeszi azt is. A vacsora leves vagy feketekávé. A reggeli fekete vagy roggenleves. Sokat fogytam. Nyoma sincs már rajtam annak, aki voltam. Arcom is sovány, de hasam sincs.

A tábori élet unalmas, és sok kellemetlenséget okoz a katonásdi. Foglyok vagyunk, és mindig, még mindig csinálunk még olyasmit, ami időszerűtlen. Az embereink fegyelmezetlenek, hiszen jó részük nem is volt még katona sem.

Előttünk a Traun partján magyar őrség áll. Puskával, de nem sokáig. Elveszik a puskát. Sok ember cselleng a városban élelem után, mert a koszt gyenge. Híre jött, hogy innen a városból kitelepítnek egy öt kilométerre fekvő barakktáborba. Készülődünk is, és tényleg megtörténik a távozásunk.

Új táborunk ugyancsak a Traun partján van, de messze esik a várostól. Pernau a hely neve. Igazi fogolytábor. Régóta itt va-

61 Nehezen olvasható. Feltételezhetően ez van odaírva.

gyunk már. Elhelyezésünk jobb, mint előző helyünkön volt. Óriási raktárbarakkok állnak rendelkezésünkre. Mi a barakkok mellé, általunk épített deszkabódékban helyeződünk el. Az eső néha itt is befolyik, és néha kellemetlen helyzetet teremt. Munkatempóm fokozódik. Egyre-másra kapom a megrendeléseket. Sokszor naponta két képet is másolok, ami, tekintve az én aprólékosnak mondható munkámnak, elég nagy teljesítménynek mondható. Képeim, mások állítása szerint, jók. A másolatok elég sikerültek. Naponta festek, reggel korán kelek és munkához látok. Sok cigarettát kapok, és jut arra is, hogy cserélni tudjak. A koszt meglehetősen gyenge, pótolni kell, hogy megfelelő legyen a táplálkozásom. Az emberek a barakkokban lévő nagy szánókban vannak elhelyezve. E szánokat a németek az orosz téli hadjáratra készítették elő. De mind újak, soha nem voltak használva.

Édes Iluskám, én úgy hiszem, nagyon soká lehet még mindig arról szó, hogy valaha is elkerüljünk innen. Hol is találjalak majd meg téged? Hol is keresselek? Jobb volna, nem, itt elpusztulni, mint megbizonyosodni arról, hogy benneteket ért valami baj? Itt temetnének el a welsi határban, temetőben. Tizenkilenc bajtárs fekszik már ott. Szóródnak a magyar csontok szerteszéjjel a nagyvilágban. Ide egyelőre tizenkilenc ember csontja jutott.

A hazamenetelt emlegetik. Jönnek hírek otthonról is. Nagyobbrészt ellenőrizhetetlen hírek csak. Már jött levél is vissza Magyarországról. Olyan ember kapta, aki megszökött. Egyszerű emberek írták a levelet. Nem sok jó olvasható ki a levélből. Igen sokat szenvedett család tagjai írták. Bizonyára ott dült a harc falujukban, és sok áldozatot kellett hozni.

Legutóbb kiállítás volt itt a táborban. Harmincnyolc képem igen jól mutatott a táborban. Nekem volt a legtöbb képem kint. Nem akartam eladni semmit sem. Igen sok vevőm lett volna, de eredetileg eladni nem akartam, a másolást pedig már nem nagyon bírom. A kiállításból kifolyólag kellemetlen ügyem támadt egy idegbeteg főhadnaggyal. Nekem igazam volt a dologban. Mindenki ezt mondja. Idő kell még ahhoz, míg magam is tisztán látok a kérdésben.

Ma van a neved napja, Iluskám. Áldjon meg a jó Isten téged, adjon neked sok boldog névnapot, ha élsz, és adjon neked erőt, hogy kisleányunkat fel tudd nevelni.

Gondolatban otthon vagyok. Szörnyű a lelkiállapotom, nehéz hörghurutom van. Testileg, lelkileg letörve írom, hogy nagyon szeretlek téged. Megfogyatkozott testtel, megfogyatkozott lélekkel és lelkiállapottal hajlok most feléd, akárhol is vagy, földön, földben vagy égben. Áldjon meg az Isten, akárhol is vagy, és köszönöm neki, hogy ha csak olyan rövid időre is, de boldog lehettem veled.

Augusztus 18. Ilona, Ilus, Iluskám. Szeretlek.

A pernai tábor a Traun folyó bal partján fekszik. Csupas, nagy, ronda barakktelep. A Traun itt is csodaszép. Még szebb, mint Wels felett. A túlsó partra komp is járt át. Ott, a túlsó parton csodaszép vidék van. Mindjárt az első kis falu Schleißheim. Remek kis temploma van. Gót templom, csak a tornyával van tökéletesen elrontva. Ezt, úgy látszik, Ausztriában is ugyanúgy szokták csinálni, mint nálunk. Remek szárnyasoltárai vannak, különösen a Mária oltára pompás. Szeretném lefesteni. A temp-

lom belseje a thalheimeihez hasonlóan szépen van kifestve. Valószínű, hogy ugyanaz a festő festette, mint azt. Érdekes, zsin-delytetős, régi iskoláját a templommal együtt festettem le. Ott ismerkedtem meg egy pékkel. Másnap ismét munkába indultam oda, és a pék lefestette velem ideálja mását. Erősen dolgoztam, hogy délre kész legyek a rajzzal. Száz márkát és két kiló kenyeret kaptam a képért. Ugyancsak megvette tőlem a templom képmá-solatát is ugyanennyiért.

Egy kis hadnagy tíz képet rendelt nálam. Darabját hetven ci-garettáért festettem meg.

A schleißheimi templomot mikor festettem, meghallottam, hogy nem messzire innen szép kastély van egy tó partján. Elmen-tem oda is egy délután. A hely Dietach. Gyönyörű helyen fekszik a régi, de itt-ott igen rosszul átépített kastély. Két képet festettem róla. Az egyik igen szépen sikerült. Talán legszebb képem, amit festettem.

Ugyanakkor ott horgásztak a tóban tisztek. Tilos hely volt, mert a tó kinevezett halastó. Kiabálást hallottam, hogy majd fel-jelentik a mi embereinket. Úgy is volt, másnap már a kompjárás megszűnt. Oda sem járkálok többé át, azt hiszem, egyre jobban befognak bennünket. Egyébként néha szolgálatba megyek. Az emberek lopják a krumplit, és néha igen sok és értékes élelmet hoznak be a táborba, ha az amerikaiak rakodnak. A repülőtéren a nagy hangárokban mérhetetlen mennyiségű élelmiszert halmoz-tak fel. Rengeteg kávét is hoznak be. Elkap engem is a spekuláció. Vettem hetven cigarettát, két kiló kávét. Tartottam pár napig, és hétszáz pengőért adtam el. Elég jó üzlet volt látszólag. Másnap

már nyolcszáz pengőért adták-vették a kávé kilóját. Az árak rettenetesen ingadoznak itt a táborban. A cukor kilója ötszáz pengő. De ez mindig attól függ, hogy mit és mennyit tudnak az emberek behozni.

A holnapi nap Szent István-nap. A magyarság nagy ünnepe. Vajon mi lehet ezen a napon Magyarországon? Nem hinném, hogy valami ünnep is lenne otthon. A sokat szenvedett ország ezernyi bajjal küzd. Mi ezt messziről érezzük, és szinte sejtjük, hogy milyen nehéz körülmények között élnek szeretteink, ha élnek egyáltalán.

Megismerkedünk egy osztrák tábornok magyar nő feleségével. Náluk van két menekült magyar leány. Az egyik tanárnő Győrben, a másik vegyész az ácsi cukorgyárban. Fort és Csele révén sokszor meglátogatnak a pernai táborban. Mindig megvendégeljük őket kávéval és azzal, ami körülöttünk összekerült. Meghívnak egy vasárnap délután magukhoz. Finom kávé és kálács, madártej az uzsonna. Hosszú-hosszú idő óta az első eset, hogy asztalnál evőeszközzel eszünk, és emberek között vagyok. Kocsival jövünk este haza.

Augusztus 28. Reggel rendesen dolgozom. Festek, vagy a flexi keresztén dolgozom. Egyszer csak hallom, hogy azt kell ma összeírni, mennyi téli takaró és kályha szükséges télire. Tehát még a télen itt leszünk. Nemsokára újabb parancs. A polgári alkalmazottak jelentkeznek egy órára menetkész. Mennek haza. Fél óra múlva újabb parancs. Indul az egész haza Magyarországra. Délután négy órakor indulunk. Lassan csomagol mindenki, de

4. kép. Az említett kereszt

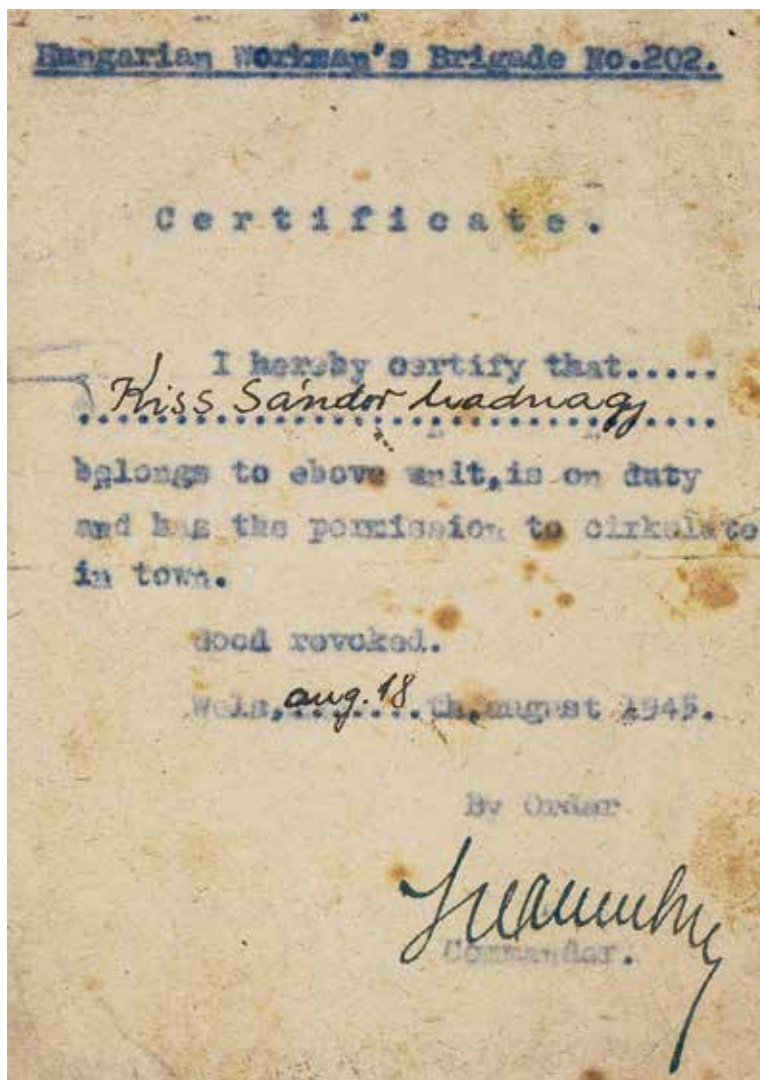
valami furcsa érzés van bennem. Búcsúznak az altábornagytól, azután délután megjelennek az autók. Felmászunk csomagajánkkal, és megyünk a welsi pályaudvarra. Bevagoníroznak, és negyven emberrel bekerülök az X294219 számú francia marhavagonba. Bevagonírozás után az egész éjszakát ott töltjük. Az alvás nem valami jól megy. Ülve alszom. Másnap délelőtt befestik a vagonra az amerikai jelzést orosz nyelven. Amerikai őrséggel megyünk Budapestig. Linzben vagyunk. Őrületos bombázások nyomai mindenütt. Keveset várunk és továbbmegyünk. Rövidesen megérkezünk Ennsbe. Ez a határállomás. Felmegyünk az Enns hídjára.

Itt kétórányit állunk. A hídon felmegyünk, de továbbjutni nem tudunk. Az orosz őrség csak amerikai őrség nélkül akar átvenni bennünket. Hosszas tárgyalások. Vége az, hogy bemegyünk a városba teherautón, és megérkezünk egy régi laktanyába.

Szeptember 3-a van. Itt vagyunk Ennsben. Várjuk azt a magyar bizottságot, amely értünk jön ide. Nem tudjuk, mikor érkeznek meg ide, de valószínű, még mindig várnunk kell a szállításra. Ma festettem Ennsben az első képet. Kértem kijárást. Nem bízom a közeljövőben való elutazásban. Az épület előtt most amerikai őrcsapatok vannak, de igen kedélyesen fogják fel szolgálatunkat. Az egyik a portán áll, és jön egy leány, ő odaint egy magyar bakát, átadja a puskáját a katonának, és ő elmegy a lánnyal beszélgetni. Felírtak kilépésre, de még nem kaptam meg. Azt mondják, csodaszép kis romantikus város Enns. Iluskám, nehezen jutok én innen haza.

Szeptember 5. Tegnap megkaptam a kilépésemet. Mióta itt vagyok, négy képet festettem. A koszt rettenetesen kevés. Leves, leves, örökké leves.

Szeptember 9. Még mindig itt vagyunk Ennsben. Összesen festettem öt képet, eddig két másolatot eladtam száznegyven cigarettáért. Még lehet, hogy lesz megrendelésem.

5. kép. Kiss Sándor számára Welsben kiállított okirat

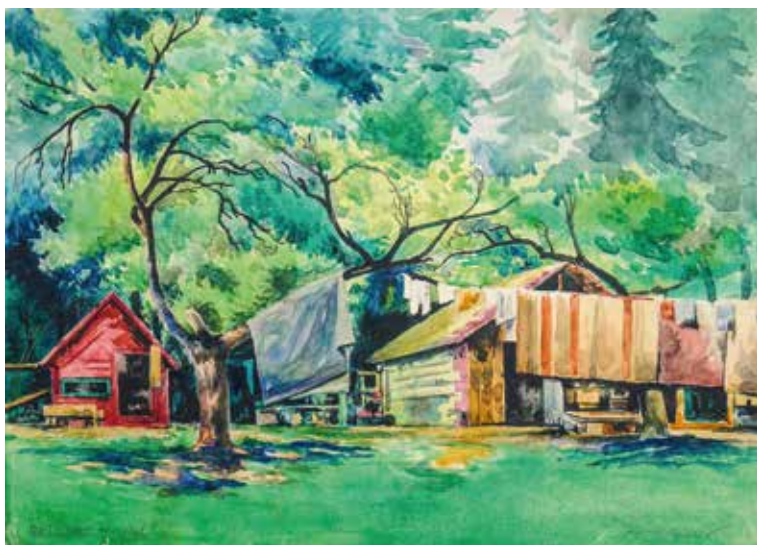
**KISS SÁNDOR
FESTMÉNYEI**

6. kép. Kiss Sándor Győrzentiványon festett képe

7. kép. Kiss Sándor Ybbsben festett képe

8. kép. Feltételezhetően a „hadapródok kis faházáról” készült kép

9. kép. Feltételezhetően a „hadapródok kis faházáról” készült kép

10. kép. A „legsikerültebb munka”

11. kép. A pernai tábor és a deszkabódék

12. kép. A dietachi kastélyról festett képek egyike

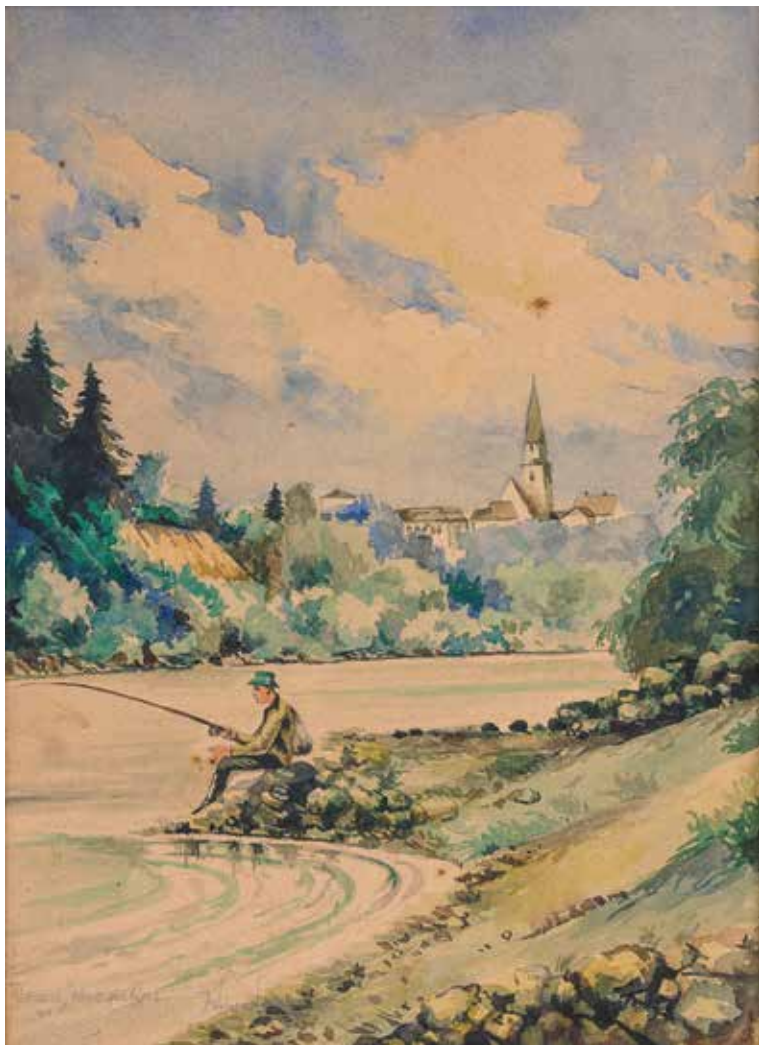
13. kép. Welsben készített festmény a tábori konyháról,
1945. júniusából

14. kép. Welsben készített festmény

15. kép. Pernauban készült kép

16. kép. Pernau (1945. július)

17. kép. Enns (1945. szeptember)

18. kép. Wels (1945. augusztus)

19. kép. Traunleiten (1945)

20. kép. Enns (1945. szeptember)

21. kép. Wels (1945. június)

22. kép. Pernau (1945. július)

23. kép. Wels (1945. május 17.)

24. kép. Thalheim bei Wels (1945. július)

25. kép. Traunleiten (1945)

26. kép. Wels (1945. június)

A NYUGATOS HADIFOGLYOK SORSA A KOMMUNIZMUSBAN

BORVENDÉG ZSUZSANNA

Kiss Sándortól Ennsben búcsúztunk el, 1945 szeptemberének első napjaiban – a hazatérést várta egyre reménytelenebbül. Egyike volt azon sok ezer hadifogolynak, akik a nyugati szövetségesek őrizetébe kerültek többnyire Ausztria és Bajorország területein. A háború utolsó hónapjaiban több százezer katona és civil hagyta el hazáját, és menekült Nyugat felé – legtöbbször kényszerből, hadiparancsra. A hadifogságba esettek sorsa a teljes bizonytalanság volt: életkörülményeik táboronként változtak ugyan, de szeretettiktől elzárva, kevés és egymásnak ellentmondó híreket hallva egyformán kínozta őket a családért való aggodás, a nélkülözés, a fé-

lelem. De a legsúlyosabb következmények a hazatérés után vártak rájuk: évtizedekig viselniük kellett a „nyugatos” bélyeget, amellyel eleve a társadalom nemkívánatos csoportjai közé sorolták őket. A rendszer potenciális ellenségeivé váltak.

A világháborús sokk, a német majd a szovjet megszállás, az ország gazdasági javainak elhurcolása, a civil lakosság kiszolgáltatottsága az erőszakoskodó és a hadifogoly „tervszámokat” kényszeresen teljesítő szovjet hordáknak kimerítette a nemzet lelki és anyagi tartalékait. Az újrakezdés és újjáépítés előfeltétele az életben maradt, de fogságba esett honfitársaink kiszabadítása, hazaszállítása lett; szinte nem volt olyan család a trianoni határokon belül, amelyet ne érintett volna közvetlenül a veszteség.¹ A háborús pusztítás árnyékában a legfájóbb seb a munkaképes, családfenntartó férfiak hiánya volt, de nemcsak értük aggódtak az itthon maradottak, hanem azokért a százezrekért is – közöttük rengeteg nőért, családanyáért –, akik polgári áldozatként kerültek szovjet fogságába. Nem meglepő tehát, hogy 1945 nyarára a hadifogolykérdés vált a legsürgetőbbé a magyar társadalom számára. Szent-Györgyi Albert professzor – aki a háború alatti nemzeti ellenállás egyik vezetőjeként rengeteg honfitársunk életét mentette meg a náci és a nyilas terrortól² – 1945 nyarán nemzetközi tekintélyét kívánta latba vetni azért, hogy közbenjár-

1 Bognár 2010, 131.

2 Szent-Györgyi Albert ellenállásban játszott szerepéről lásd: M. Kiss – Vitányi 1983.; Kovács 2014, 197–208.

hasson a magyar foglyok kiszabadításáért.³ Dálnoki Miklós Béla, az Ideiglenes Nemzetgyűlés elnöke elutasította a világhírű orvos ajánlatát, azonban a társadalmi nyomás hatására számos civil szervezet és politikai párt kezdett aktivitásba, hogy valamilyen megoldást találjanak a problémára. Egyházi méltóságok is felszólaltak hadifogolykérdésben: Mindszenty József hercegprímás és Grósz József érsek közösen hívták fel a miniszterelnök és a belügyminiszter figyelmét a Németországba került honfitársaink megoldatlan helyzetére.⁴ A fogságba esettek kiszabadítása kötelező programponttá vált a pártok kommunikációjában, hiszen az őszi nemzetgyűlési választásokra készülve enélkül nem lehetett politikai tőkét kovácsolni. A kommunisták is felismerték a kérdés kiemelkedő jelentőségét, és mindent megtettek azért, hogy kisajátítsák a tematikát.

A Magyar Kommunista Párt számára a hadifogolykérdés többszörösen összetett problémát rejtett: a népszerűségük növelése érdekében mindenképpen magukhoz kellett ragadniuk a kezdeményező szerepet, azonban a szovjet lágerekben raboskodó honfitársaink sorsához csak kényes finomsággal közelíthettek. Ebben a kérdésben a Szövetséges Ellenőrző Bizottság (SZEB) helyi vezetője, Vorosilov marsall igyekezett a kommunisták kiségitésére, amikor 1945. augusztus 22-én magához kérte Gyöngyösi János külügyminisztert, és bejelentette, hogy a Szovjetunió „az

3 Erdős 2015, 176.

4 Balogh 2011, 41.

összes magyar hadifoglyokat szabadon bocsátja.”⁵ A választások előtt a szovjetek éltek is a kommunisták népszerűsítését növelni szándékozó gesztussal, azonban tudjuk, hogy a november 4-én megtartott voksolás a baloldal csúfos vereségét hozta. Néhány ezer magyar valóban szabadult 1945 őszén a kommunista birodalom fogságából, de számuk elenyésző volt a távoli táborrendszerbe hurcoltak létszámához mérten, s nekik még hosszú éveket kellett várniuk, hogy megláthassák újra szülőföldjüket – már, aki megélte ezt a napot.

Egyszerűbb feladatnak tűnt a Nyugatra került honfitársaink sorsának megoldása, amelynek gyakorlati kivitelezését többek között azért akarta magához ragadni a kommunista párt, mert propagandájuk szerint a náci és nyilas seregekkel elmenekült emberek között rengeteg kollaboráns és háborús bűnös volt. A futószalagon sorjázó népbírószági perek lefolytatásához vádlottakra volt szükség, hiszen a nagyszámú „fasiszta elem” felmutatását a kiépülő kommunista hatalom egyik legitimációjának szánták. Nem véletlen, hogy Péter Gábor,⁶ a Budapesti Rendőrfőkapitányság Politikai Rendészeti Osztályának (PRO) vezetője személyesen kívánta felügyelni a Nyugatról hazatérők ellenőrzését: már 1945 júniusában megfogalmazta, hogy a Belügyminisztériumnak egy bizottságot kellene Németország nyugati övezeteibe és Ausztriába küldenie azért, hogy felderítsék az ott rekedt

5 Szabad Nép, 1945. augusztus 23. 1.

6 Péter Gábor életútját lásd: Müller, 2017.

„nyilasokat.”⁷ Péter Gábor a bizottság tagjai közé értelemszerűen a PRO nyomozóit is delegálni kívánta, hiszen a politikai szűrés biztosítása volt az elsődleges célja. A nyugati szövetségesek minél hamarabb meg akarták indítani a repatriálást, a több százezer hadifogoly elhelyezése és ellátása ugyanis nehezen megoldható problémát jelentett számukra. A szovjet hatóságok adminisztratív akadályokat gördítettek a végrehajtás elé:⁸ feltételezhetően addig nem akarták a tömeges hazaszállítást megkezdeni, amíg nem volt biztosított a hazatértek kommunista ellenőrzése. A magyar kormány átmenetileg helyben igyekezett kialakítani azt a szervezeti hátteret, amely segítette az Ausztriában tartózkodó magyarok helyzetét: a külügyi adminisztráció a Vöröskeresztet bízta meg azzal, hogy bizottságot hozzon létre a szomszédos államban tartózkodó menekültek gondozására, s ennek tagjai közé már belügyi alkalmazottakat is állítottak a politikai ellenőrzés biztosítására.⁹ A Vöröskereszt útiokmányokat állított ki a magyar menekültek számára, s ez hosszú ideig az egyetlen hivatalos dokumentumként szolgált számukra.¹⁰

Még a nyár folyamán az amerikai és angol hatóságok megpróbálkoztak azzal, hogy útnak indítsanak hadifogoly transzportokat Magyarországra felé a szovjetek háta mögött, de a magyarországi SZEB vezetése tiltakozott az eljárás ellen – az első

7 Szabad Nép, 1945. június 29. 2.

8 Baráth 2018, 34.

9 Gecsényi 2013, 2.

10 Baráth 2018, 35.

szállítmányok tagjai közül sokakra nem a szabadság, hanem orosz fogság várt. A szovjetek és a helyi kommunisták tartottak attól, hogy a hadifoglyok ellenőrizetlen hazaáramlása politikai kockázatot jelent a bolsevik hatalomátvétel szempontjából, így 1945 augusztusában egy háromfős küldöttséget menesztettek Salzburgba, ahol az amerikai megszálló erők képviselőivel tárgyaltak. A küldöttség tagjai a moszkovita Farkas Mihály, a politikai rendőrség megszervezésével megbízott Péter Gábor és hivatalosan a háborús bűnösök felkutatására létrehozott Katona Politikai Osztály (Katpol) vezetője, Pálffy György voltak.¹¹ Amerikai részről jelen volt a titkosszolgálat, az OSS [Office of Strategic Services, Stratégiai Szolgálatok Hivatala] magyar ügyekkel foglalkozó részlegének vezetője, Himler Márton ezredes. Himler baloldali újságíró volt, aki még az első világháború előtt vándorolt ki az Egyesült Államokba, ott változatos közéleti tevékenységet végzett, például megszervezte az 1919-es kommün után Magyarországról elmenekült kommunisták támogatását. 1945-ben az amerikai titkosszolgálat ezredeseként legfőbb feladata az volt, hogy összegyűjtse és kiszolgáltassa a magyar kormánynak az elmenekült és háborús bűnösnek tartott személyeket. A Péter Gáborék által összeállított lista alapján elfogott mintegy négyszáz gyanúsítottat egyenesen a politikai rendőrség Andrassy út 60-ban található központjába szállították, ahol időnként Himler személyesen is megfordult, fenntartva az együttműködést a

11 Okváth 2000, 78.

kommunista terror erőszakszervezetének hírhedt vezetőjével.¹² Az amerikai segítséggel összegyűjtött háborús bűnökkel vádoltak között egyaránt megtalálhatók voltak a Szálasi-kormány jól ismert képviselői és nyilas vezetők, de olyanok is, akik csak a kommunisták mindenhol ellenséget sejtő attitűdje miatt válhattak üldözötté.

A háborús bűnösök listáján szereplő személyek felkutatása tehát a nyugati szövetségesek és a politikai rendőrség, vagyis a kommunisták kooperációjában folyt az első pillanattól kezdve. A nyugati hadifoglyok többségének hazahozatala és politikai ellenőrzésüknek lefolytatása azonban még megoldatlan kérdés volt. Szórványosan, kisebb kontingensekben már 1945 késő tavaszától érkeztek vissza Ausztriából magyarok, de róluk kimutatás nem készült, így politikai megbízhatóságukat sem tudta a rendészet ellenőrizni.¹³ Külön szervezeti keret kialakítására volt szükség ahhoz, hogy e „kényes kérdés” a kommunisták számára megnyugtatóan rendeződjön. 1945 augusztusának végére sikerült a Honvédelmi Minisztérium hatásköréből elvonni a hadifoglyok sorsának felügyeletét, és a Belügyminisztérium keretei között felállítani egy erre szakosított intézményt, a Hazahozatali Kormánybiztosságot.¹⁴ Az intézmény vezetője Millok Sándor lett, helyettese Tömpe András. Millok szociáldemokra-

12 Müller 2017, 118–119.

13 Vasvári 2013, 107.

14 A Hazahozatali Kormánybiztosság történetéről lásd részletesen: Erdős 2015.

ta politikus volt, aki a kommün bukása után 1924-ig élt emigrációban Bécsben. A háború alatt Mauthausenbe deportálták, hazatérte után miniszterelnökségi államtitkár lett, szeptember elsejétől pedig a repatriálást vezényelte kormánybiztosként. Tömpe bevonása „a politikai szempontú ellenőrzés érdekében történt,”¹⁵ ugyanis a háború befejezése után ő volt Péter Gábor első számú riválisa a politikai rendőrség felállítására és vezetésére tekintetben. Tömpét 1945 januárjában az Ideiglenes Nemzeti Kormány bízta meg Debrecenben egy politikai alapon működő erőszakszervezet felállításával, ezzel párhuzamosan azonban létrejött a Péter Gábor vezette PRO is Budapesten. Az illetékeségi vita úgy oldódott meg, hogy Tömpe a vidéki kapitányságok megszervezését és munkáját felügyelte, Péter pedig a budapesti kerületek politikai rendészetéért felelt.¹⁶ Tömpe régi mozgalmi ember volt, harcolt a spanyol polgárháborúban, jól ismerte a konspiráció és a hálózatépítés minden csínját-bínját, vagyis személyében olyan ember irányította a „nyugatosok” felülvizsgálatát, aki szakmai és ideológiai szempontból is a legfelkészültebbnek számított. A tét nem volt kicsi, hiszen a kommunista párt arra készült, hogy az elkövetkező hónapok során átvegye a kizárólagos uralmat az ország felett, nem volt hát szükségük olyan személyekre, akiket „megfertőzhetett” a Nyugat demokratikus szelleme, de még inkább veszélyforrást jelentettek azok, akiket valamelyik angolszász titkosszolgálat beszervezett. Mi-

15 Krahulcsán – Müller 2009, 40.

16 A politikai rendőrség működéséről lásd: Müller 2012.

vel javarészt katonaviselt, vagyis felkészült és tapasztalt emberekről volt szó, akik számára a szovjet megszállás egyet jelentett a nemzethalállal és a haza elestével, a nyugati hírszerzés tisztjei könnyen toborozhattak közöttük. Az államvédelem későbbi dokumentumaiban és a koncepciók peres irataiban állandóan visszatérő szófordulattá vált az „imperialista kém” minősítés, amellyel előszeretettel bélyegeztek meg mindenkit, akinek volt valamilyen kapcsolata a Nyugattal. Sok esetben nem alaptalanul hangzottak el ezek a vádak, hiszen a negyvenötös menekültek közül valóban sokan hajlandók voltak együttműködni valamely nyugati titkosszolgálattal abban a reményben, hogy felszabadíthatják Magyarországot a vörös uralom alól. Emellett a kommunista párt funkcionáriusai azzal is tisztában voltak, hogy a visszatérők között kevesen lesznek olyanok, akik a választásokon rájuk szavaznának, vagyis az alapos politikai szűrésre komoly indítékaik voltak.

A kormánybiztosság kirendeltségeket állított fel a nyugati határon Hegyeshalomnál, Sopron-Ágfalvánál, Szentgotthárdnál és Szombathelynél, ahol átvették a szövetséges haderőtől a többnyire vonatszerelvényeken odaszállított foglyokat. Eleinte előfordult, hogy a szovjetek feltartóztatták a vonatokat, és a hazaindított hadifoglyokat a saját táboraikba irányították,¹⁷ de idővel a repatriálás menete megszilárdult, és a visszatérők a magyar szervek által fenntartott szűrőállomásokra érkeztek. Az első kör-

17 Tarcai 1991, 324.

ben kiválogatták a súlyos betegeket, a kisgyermekes édesanyákat és a deportáltakat, őket útiokmánnyal látták el, és engedélyezték számukra a hazatérést. A visszatértek többségére további hosszas vizsgálat várt, amelyet kifejezetten erre a célra létrehozott szűrőtáborokban végeztek a politikai rendőrség tisztjei: a belügyi alakulatok mellett a Katpol is szerepet kapott az igazolási eljárások lebonyolításában. A szűrőtáborok Komáromban, Székesfehérváron, Kaposváron, Celldömölkön és Zalaegerszegen voltak, illetve a Keletről hazatérőket Szegeden különítették el.¹⁸ A táborok élén egy rendőrtiszt állt, a különböző feladatok ellátását (élelmezés, egészségügy stb.) az illetékes szakminisztériumok küldöttjei igyekeztek biztosítani. A szökéseket a nagyszámú őrszemélyzet volt hivatva megghiúsítani, és nyomozótisztek sora vezette a kihallgatásokat.¹⁹ A kihallgatások célja természetesen az volt, hogy kiemeljék a kommunisták potenciális politikai ellenfeleit, így a vizsgálatot vezető tisztek rendelkezésére bocsátott, a háborús bűnösök neveit tartalmazó listák már magukban foglalták azokat a személyeket is, akikről a politikai rendőrség tudta, hogy a polgári pártokat támogatják, vagy elkötelezett hívei az 1944 előtti berendezkedésnek. A kihallgatások során gyakorta alkalmazták a későbbi ávós vallatásokból jól ismert technikákat az áldozat megfélemlítésére és megtörésére, és általános volt a beugrató, félrevezető kérdések megfogalmazása, amellyel kelepcébe csalták a gyanútlan katonákat.

18 Erős 2015, 186.

19 Kraahulcsán – Müller 2009, 54.

Egyszerűbb esetben a visszatérőket néhány napos várakozás után leigazolták, és hazatérhettek otthonaikba. Hiába kapták meg az igazoló papírjaikat, amelyekben a hatóság hiteles okiratba foglaltan megállapította, hogy nem voltak szélsőjobboldali párt vagy egyesület tagjai, nem terheli őket háborús bűnösség, és náci kollaboráció vádja sem merül fel velük szemben, valamint a folksbundnak sem voltak tagjai; lakóhelyükön újabb ellenőrzés várt rájuk, és további hátrányokkal kellett szembenéznük. Mindezzel együtt ők voltak a szerencsésebbek. Kiss Sándor közléjük tartozott. Önéletrajzában így fogalmaz: „1945. szeptember elején az első hivatalos hadifogoly-szállítmánnyal haza kerültem a fogságból. A gyulai I. számú igazoló bizottság 733/1946. sz. alatt megjegyzés nélkül igazolt. Azóta iskolámnál tanítok.”²⁰ Kiss Sándor nem tesz említést arról, hogy hazaérkezése után egy szűrtáborban esett volna át az ellenőrzésen. Ennek vagy az lehet a magyarázata, hogy valóban nagyon korán érkezett haza, amikor még a táborok felállítása és „beüzemelése” nem történt meg; vagy egyszerűen kifelejtji, nem tartja fontosnak megemlíteni. A gyulai igazolóbizottságtól megkapta a mentesítést, visszatérhetett tanári állásába, és a fennmaradt dokumentumok szerint még 1954-ben is a gyulai iparostanulókat képző iskolában oktatott szakrajzot.²¹ Ennél komolyabb állásra feltehetően esélye sem lehetett volna még úgy sem, hogy gond nélkül leigazolták 1945-ben.

20 Kiss Sándor önéletrajza, dátum nélkül. Az irat a Hadtörténeti Levéltár iratai között fellelhető.

21 Kiss Sándor jellemzése, 1954. január 15.

Az igazolóbizottságokat közvetlenül a háború után állították fel, és mindenkit igazoló eljárás alá vontak, akivel szemben a „reakciós” gyanú felmerült – vagyis nemcsak a visszatért hadifoglyokat érintette mindez. Az ártatlanság vélelmét a szocialista jogrend nem ismerte, így nem a bizottságra hárult a bizonyítás terhe, hanem az áldozatra. Akik nem tudtak meggyőzően védekezni, azokat enyhébb esetben rendőri felügyelet alá vonták – ez azzal járt, hogy szabad mozgásukat korlátozták, rendszeres időközönként jelentkezniük kellett a kijelölt rendőrőrsön, és a hatóság bármikor zaklathatta, ellenőrizhette őket –, vagy internálták. Az internálás zárt (büntető)táborokban való elhelyezést jelentett mindenféle bírósági eljárás és ítélet nélkül, hivatalosan hat hónapra, de a gyakorlatban határozatlan időre. Súlyosabb esetben az igazolóbizottságok népbírósági eljárás elé utalták az ellenségesnek minősített személyeket, sorsukról többnyire a jogi ismeretekkel alig-alig rendelkező népi ülnökök döntöttek. Bármilyen súlyú megtorlásban is volt részük az érintetteknek, hosszútávra ellehetetlenítették életkörülményeiket. Képzettségüknek megfelelő munkát kevés eséllyel találtak, az állami szférában dolgozókat B-listára helyezték, vagyis a közszolgálatból eltávolították őket, és gyakran gyermekeik előmenetelét is ellehetetlenítette a szüleikre ragasztott bélyeg. A hadseregen belül zajló igazoló eljárások legnagyobb tétje az volt, hogy a felállítandó néphadseregbe beveszik-e az előző időszakban szolgáló tiszteket, helyük lehet-e – különösen a nyugatosoknak – egy „demokratikus” szervezetben. Már 1944 végén megkezdődött az új hadsereg toborzása, amelybe kezdetben tartalékos és fogolytáborokban lévő tiszteket vártak önkéntes ala-

pon.²² A háború lezárása után a Nyugatról visszatérő tisztek döntő többsége jelentkezett szolgálattételre az új haderőnél, és a leigazol-
takat be is vették a hadseregbe, de ez ellenkezett a kommunisták
érdekeivel. A SZEB támogatásával 1946 májusára sikerült elérni-
ük, hogy a hadsereg létszámának csökkentésére hivatkozva politi-
kai alapon szelektálják ki a honvédtiszteket: a Nyugatról hazatért
katonákkal kapcsolatban általános jelleggel kimondták, hogy nem
lehetnek tagjai a néphadseregnek akkor sem, ha leigazolták őket.²³

A valódi háborús bűnösökön messze túlmutató megtorlás-
nak hamar híre ment, az idő előrehaladtával a fogságban lévők
egyre több információt szereztek az itthoni helyzetről. A nö-
vekvő honvágy bizonytalansággal és a kommunista retorzióktól
való félelemmel társult, így sokasodott azoknak a száma, akik az
emigráció mellett döntöttek. 1945 és 1946 folyamán sok katona
választotta hazatérés helyett a francia idegenlégiót: egy 1951-es
adat szerint nagyjából tízezer magyar idegenlégiós szolgált távoli
országokban.²⁴ Mindez erősen megkérdőjelezte a demokratikus
kibontakozásról szóló hazai propagandát, így a Hazahozatali
Kormánybiztosságnak is reagálnia kellett az emigránsok emelke-
dő számáról szóló hírekre: hazugságnak minősítették a szerintük
ellenséges erők által terjesztett számokat, és ezzel együtt kijelen-
tették, hogy azok a náci, nyilas és reakciós elemek döntenek a
menekülés mellett, akik megriadnak a jogos számonkéréstől: „az

22 Okváth, 2001.

23 Okváth 2000, 83.

24 Nyári 2019, 138.

emigrációs gondolatba belelovalt csendőrökön és a nyilas hadseregvezetőkön kívül mindenki haza akar jönni. [...] Az idegenlégióba való jelentkezésről szóló számadatok valótlanok. Vannak jelenségek, amelyek jelentkezésre utalnak. Az idegenlégióba a mi adataink szerint a csendőrök egy része – az egész tömeg pár ezer főre tehető – és kalandvágy hajtotta, moziromantikától fűtött ifjak jelentkeznek. Számuk még megállapíthatatlan, de mindenestre nem éri el a közölt számok töredékét sem” – nyilatkozta Millok Sándor 1946 októberében.²⁵ A lapok többsége követte a baloldali propaganda irányváltását, és 1946 őszétől erőteljesedő hangulatkeltést találhatunk az újságokban: ezek már használták a „nyugatos” megbélyegzést, és azt az üzenetet közvetítették, hogy az emigrációt választó ezrek ellenségei a nemzetnek, a demokráciának, és nyilván háborús bűnök terhelik a lelkiismeretüket.

Azokra a katonákra, akiknek ebben a közhangulatban kellett hazatérniük, nagyobb eséllyel várt retorzió. Parázs Albin közéjük tartozott. A tartalékos zászlóst 1946. augusztus 22-én adták át Szombathelyen a magyar hatóságoknak, ahol azonnal rendőri felügyelet alá helyezték pusztán azért, mert sokáig volt hadifogolytáborban: „Mivel fent nevezett semmilyen személyazonosító okmánnal nem rendelkezik és Németországból a lehetőségek ellenére is csak ily későn tért vissza, rendőri felügyelet alá helyezését javaslom.”²⁶ Parázs Albin története állatorvosi lóként mutatja

25 Demokrácia, 1946. október 6. 3.

26 Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL) 3.1.9. V-44985. 6. Jegyzőkönyv, 1946. augusztus 22.

meg, mire számíthatott az, aki nem tudott hátat fordítani hazájának, családjának, és minden nehézséget vállalva megkísérelte a visszatérést szülőföldjére. Rendőri felügyelet alá helyezés mellett hazatérhetett otthonába, Gutorföldre településre, ahol az igazolóbizottság megállapította, hogy nem volt sem a nyilaskeresztes pártnak, sem más fasiszta szervezetnek tagja, és demokratikus gondolkodású volt mindig,²⁷ ennek ellenére a politikai rendőrség a potenciális ellenséget látta benne. Háborús propagandával vádolták meg néhány hónappal hazaérkezése után, és végül 1948 nyarán érte el a végzete, amikor kémkedés vádjával internálták Kistarcsára.²⁸ Innen 1950-ben a magyar Gulág leghírhedtebb táborába, Recskre került, és csak akkor szabadult, amikor Nagy Imre 1953-ban megszüntette az internálás intézményét. A bíróság kémkedésre vállalkozás miatt ekkor öt év szabadságvesztésre ítélte, amelyet letöltöttek nyilvánítottak és szabadon bocsátották. Parázs Albin továbbra is a rendszer ellensége maradt, figyelő nyilvántartásban tartották.

A nyugati hadifoglyok és a háború végén elmenekült civilek szervezett repatriálása 1946 és 1947 fordulójára befejeződött, a Hazahozatali Kormánybiztosság intézményét 1947 januárjában megszüntették. A későbbiekben már csak egyéni elbírálással lehetett visszatérniük a külföldre szakadt honfitársainknak, az

27 ÁBTL 3.1.9. V-44985. 8. Igazolás, 1946. augusztus 23.

28 ÁBTL 3.1.9. V-44985. 14. Internálási véghatározat, 1948. július 17. A fennmaradt iratok alapján feltételezhetően valóban felkérték kémkedésre, amellyel Parázs Albin nem zárkózott el, viszont a politikai rendőrség sem állította, hogy valóban folytatott volna adatgyűjtést.

engedélyeztetésről a Belügyminisztérium illetékesei döntöttek. A nyugatos hadifoglyok a rendszerváltásig viselték megbélyegzésük következményeit, mégsem kaptak megfelelő kárpótlást 1990 után – sem anyagilag, sem erkölcsileg.

IRODALOM

- Balogh 2011.** Balogh Margit: Hadifoglyok, internáltak, kitelepítettek. Mindszenty József bíboros-érsek és az emberi jogok védelme (1945–1948). *Századok*, 145. (2011) 1. sz. 39–74.
- Baráth 2018.** Baráth Magdolna: Menekültekből emigránsok. *Múltunk*, 63. (2018) 4. sz. 32–59.
- Bognár 2010.** Bognár Zalán: A magyar hadifoglyok ügye, sorsa 1947-ben – a párizsi békeszerződés és a parlamenti választások függvényében. *Aetas*, 25. (2010) 1. sz. 131–143.
- Erdős 2015.** Erdős Kristóf: A Hazahozatali Kormánybiztosság a politikai ellenőrzés szolgálatában (1945–1947) In: Soós Viktor Attila (szerk.): *Súlypontáthelyezés a diplomáciában*. Nemzeti Emlékezet Bizottsága, 2015.
- Gecsényi 2013.** Gecsényi Lajos: Zsákutcában. A magyar-osztrák kapcsolatépítés problémái 1945–1949. *Grotius*, 8. (2013) http://www.grotius.hu/doc/pub/USMCMS/2013-09-14_gecsenyi_lajos_zsakutcaban.pdf; a letöltés időpontja: 2020. szeptember 14.
- Kovács 2014.** Kovács Gellért: *Alkonyat Budapest felett. Az embermentés és ellenállás története 1944–45-ben*. Libri Kiadó, Budapest, 2014.
- Krahulcsán–Müller 2009.** Krahulcsán Zsolt – Müller Rolf (szerk.): *Dokumentumok a magyar politikai rendőrség történetéből 1. A politikai rendészeti osztályok 1945–1946*. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, Budapest, 2009.

- M. Kiss – Vitányi 1983.** M. Kiss Sándor – Vitányi Iván: *A magyar diákok szabadságfrontja*. Az Antifasiszta Ifjúsági Emlékmű Szervezőbizottsága, Budapest, 1983.
- Müller 2012.** Müller Rolf: *Politikai rendőrség a Rákosi-korszakban*. Jaffa Kiadó, Budapest, 2012.
- Müller 2017.** Müller Rolf: *Az erőszak neve: Péter Gábor*. Jaffa Kiadó, Budapest, 2017.
- Nyári 2019.** Nyári Gábor: Magyar menekültek Nyugat-Európában a második világháború utáni első években. *Trianoi Szemle*, 11. (2019) 1–2. sz. 134–144.
- Okváth 2000.** Okváth Imre: „Sziget egy reakciós tenger közepén.” Adalékok a Katpol történetéhez, 1945–1949. In: *Államvédelem a Rákosi-korszakban*. Történeti Hivatal, Budapest, 2000. 57–96.
- Okváth 2001.** Okváth Imre: Magyar haderő és katonapolitika 1945–1956. In: Ehrenberger Róbert (szerk.): *A béketábor magyar hadserege*. Petit Real Könyvkiadó, Budapest, 2001. <http://mek.oszk.hu/04900/04971/html/>; a letöltés időpontja: 2020. szeptember 14.
- Tarcai 1991.** Tarcai Béla: Magyarok a nyugati hadifogolytáborokban. *A Hermann Ottó Múzeum Évkönyve*, (1991) 28–29. sz. 305–327.
- Vasvári 2013.** Vasvári Zoltán: Emberveszteség és hadifogság a második világháborúban. *Ezredvég*, 23. (2013) 3. sz. 99–111.

A kötetet a Magyarságkutató Intézet adta ki.

Postacím: 1014 Budapest, Úri utca 54–56.

Web: mki.gov.hu

Email: kiado@mki.gov.hu

Felelős kiadó: Horváth-Lugossy Gábor, a Magyarságkutató Intézet főigazgatója

Felelős szerkesztő: Virág István

Borítóterv, műszaki szerkesztés: Tóth Gábor, Tóth Mihály

Nyomás és kötés: OOK-PRESS Nyomda, Veszprém, ookpress.hu

Ecsettel a nyugati hadifogságban

Kiss Sándor rajztanár, tartalékos hadnagy naplója fontos részét, illetve kiegészítését képezi a második világháború befejező időszakára vonatkozóan eddig – a kitelepülésekben részt vettek számára képest – gyéren megjelent naplóknak, memoároknak. Annál is inkább, mivel mind a mai napig nem jelent még meg e témát – a honvédségi alakulatok kitelepülését, a civilek és katonák kimenekülését, a nyugati hadifogságot – átfogóan feldolgozó monográfia. E napló a nyugati hadifogságot feldolgozó további tanulmányokhoz és egy majdani monográfiához nyújthat kiváló adalékokat, amelyben külön értéket képviselnek azok az akvarellek, amelyeket Kiss Sándor tartalékos hadnagy az amerikai fogságban festett. Mindezek mellett e napló a nagyközönség számára is érdekes és tanulságos olvasmány, amely nemzeti történelmünknek bár százezreket közvetlenül érintő, mégis egy alig feltárt, a feledés homályába vesző részéről nyújt plasztikus képet.

Bognár Zalán történész

